

Выходить два раза на мѣсяцъ, каждого 1-ого и 15-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ камениці подѣ ч. 8. улица Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рѣкъ 5 вр., на пѣвъ року 2 вр. 50 кр., на четверть р. 1 вр. 25 кр.

Пренумерату належитъ присылать до администраціи „Зорѣ“ (улицы Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛѢ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЛѢСЪ ШУМИТЬ.

(Полѣська легенда).

(Оповідане Володимира Короленки).

I.

ЛѢСЪ шумѣвъ....

Въ сѣму лѣсѣ завждѣ стоявъ гомѣнь, рѣвнѣй, довгѣй, наче ѡдгукъ далекого дзвону, спокѣйный и смутный, наче тиха-пѣсня безъ слѣвъ, наче смутный споминокъ про минуле. Въ нѣму завждѣ стоявъ гомѣнь, бо се бувъ старѣй, могутнѣй лѣсѣ, которого не торкали ще нѣ пила, нѣ сокира лѣсового барышника. Высокій столѣтнѣй сосны, червонуватѣй и могутнѣй зѣ низу, стояли похмурѣмъ войскомъ, тѣсно поеднавшись зелеными верхами. Въ низу було тихо, пахло смолою; крѣзь сосновѣй голки, котрыми була посыпана земля, пробилѣсь напорѣтъ: пышно розкинули они свои чуднѣй кучерѣй и стояли нерухомо, не двигаючи листѣмъ. По сырѣмъ куткамъ пѣднимались высокій стебла зеленой травы; бѣла кашка схилялась важкими головками, немѣвъ въ тихѣй нудѣтъ. А на верху було чути безъ кѣнця й краю гомѣнь, наче зѣтъхане старого лѣса.

Але теперь тѣ зѣтъхана робились все глыбшими, сильнѣйшими. Я хѣвъ лѣсною тропѣю. Хѣвъ неба не було менѣ видко, але дивлячись на те, якъ хмурить ся лѣсѣ, я чувѣ, що надѣ нимъ тихо пѣдѣймасть ся велика хмара. Дѣба була не рання: помѣжь деревьями пробивавъ ся дѣне-де косѣй промѣнь заходячого сонця, але по лѣсѣ вже розлягалась сутѣнь. На вечѣръ збиралась буря. На сѣгодняѣ треба було кинути думку про полюване, абы тѣльки дѣхати до нѣчлѣвъ. Мѣй конѣ стукать копытомъ ѡбъ голѣ корѣне деревѣ, хрѣпѣвъ и пѣдѣймавъ уха, прислухачись до гучной лѣсовой луны. Ѣнѣ самѣ поспѣшавъ до знакомоѣ лѣсовой хаты.

Загавкала собака. Помѣжь рѣдкими деревьями видко мазанѣй стѣны. Синѣй дымокъ вѣтъ ся надѣ повислою зеленѣю; похила хата зѣ подраннымъ дахомъ стояла подѣ стѣнкою червонуватыхъ деревѣ. Она наче вросла въ землю, а стрункѣй й гордѣй сосны кивають надѣ нею своими верхами. Серѣдѣ поляны тѣсно одинѣй биля одного стоять купка молодыхъ дубѣвъ.

Тутѣ живутѣ лѣсники Захарѣй и Максимѣй, зѣ котрыми я завждѣ хожу на полюване. Але теперь мабуть ѡбохъ нема дома, бо нѣхто не выходитѣ на гавканѣе здоровенной овчарки. Тѣльки старѣй дѣдѣ зѣ лысою головою сидѣтъ на призѣбѣй и плѣте лапѣтъ. Вусы въ дѣда висѣять мабуть чи не до пояса. Очи въ нѣго померкли, наче дѣдѣ щѣсь забудѣй и даремнѣе силкуеть ся пригадати.

— Здоровѣй були, дѣду! Чи ѣ хто дома?

— Еге! — мѣтасъ дѣдѣ головою. — Нема нѣ За-

хара, нѣ Максима, да й Мотря пѣшла въ лѣсѣ за коровѣю... Коровѣ кудысь въ лѣсѣ потягла, коли-бѣ ще ведмѣдѣ не напавѣ... Ось оно якъ... нема нѣкого.

— Ну що-жѣ робити! Я зѣ тобою посижу, пѣдожду.

— Пѣдожди, пѣдожди, — кивасъ дѣдѣ головою, й поки я привязую коня до дуба, Ѣнѣй придивляеть ся до мене слабыми, помутнѣлыми очима. Плохѣй вже старѣй дѣдѣ: очи не добаваютѣй и руки трясутѣй ся.

— А хто-жѣ ты такѣй, хлопче? — пытае Ѣнѣ, коли я сѣвъ биля нѣго на призѣбѣй. Се пытанѣ я чую коженѣй свой призѣдѣй.

— Еге, знаю теперь, знаю, — каже старѣй и беретѣй ся зновѣй за лапѣтъ. — Отѣ стара голова немѣвъ решѣто, нѣчого не держатѣй. Еге! тыхъ, що померли, памятаю, охѣ, добре памятаю. А новыхъ людей забуваю все... Заживѣй ся на свѣтѣй.

— А чи давно ты, дѣду, живѣшь въ сѣму лѣсѣ?

— Еге! Давно. Ще Французѣй приходивѣй у царскѣй землю — я вже бувѣй.

— Багато-жѣ ты на своѣму вѣку бачивѣй. Мабуть ѣ про що розказати.

Дѣдѣй чудно подививѣй ся на мене.

— А що-жѣ менѣ бачитѣй, хлопче? Лѣсѣй бачивѣй...

Шумѣтъ лѣсѣй, шумѣтъ и день и нѣчь. шумѣтъ зиму и лѣто... И я мѣвъ та деревина вѣкъ проживѣй у лѣсѣй и не примѣтивѣй. Отѣ вже й въ домовину пора, а подумаю инѣшѣй разѣй, хлопче, то й самѣй не розберу: чи живѣй я на свѣтѣй, чи нѣ... Еге!... Ось якъ!... Можѣй и зовѣсімъ не живѣй.

Край темной хмары виявивѣй ся надѣ лѣсовою поляною зѣ-за густыхъ верхѣвъ деревѣ. Вѣтъи сосенѣй, що були на полянѣй, загѣйдальсь за вѣтромъ и гомѣнь по лѣсѣй пѣшовѣй чимъ далѣй бѣльшѣй. Дѣдѣй пѣднимѣвъ голову й прислухавѣй ся.

— Буря йде, — промовивѣй Ѣнѣй черезъ годину. — Се я знаю. Добре знаю, якъ дерево говоритѣй. Дерево, хлопче, те-жѣй бѣитѣй ся. Отѣ и осика — прокляте дерево, все щѣсь лопочѣй, и вѣтру не маѣй, а она трясѣтъ ся. Сосна яснѣмъ днемъ въ гаю гравѣй, немѣвъ звѣнитѣй, а тѣльки повѣе вѣтерѣй, она загудѣй и застогне. Се ще нѣчого. А то слухай теперь: я хочѣй очима поганѣй бачу, а ухомъ чую: дубѣй зачуѣй — будѣ буря.

И справдѣй, купка невысокихъ присѣдѣстыхъ дубѣвъ, що стояли серѣдѣ поляны за высокою стѣнною лѣса, замахали крѣпкими вѣтями и Ѣдѣй нихъ понѣсъ ся гукъ, котрый можна було розѣбрати серѣдѣ гулкоѣй давнѣй сосенѣй.

— Еге! Чи чувѣшь хлопче? — каже дѣдѣй усмѣхачись мѣвъ дитина. — Я вже знаю: загудѣвъ отакѣчки дубѣй — хазяинѣй нѣчь пѣде, ламатѣй будѣ. Да нѣй, не

аламає! Дубъ дерево крѣнке, не подѣ силу й самому хазяину — ось якъ!

— Якій хазяинъ, дѣду? Самъ же ты кажешъ — буря ламає.

Дѣдъ лукаво закивавъ головою.

— Еге! Я-жъ то знаю. Теперъ, кажуть, такі люди пошли, що нѣчому не вѣрятъ. Ось оно якъ! А я-жъ его бачивъ, отъ якъ тебе теперъ, або й краще, бо теперъ въ мене очи старѣ, а тодѣ молодѣ були. Ой-ой-ой! Якъ бачили мои очи зъ молоду!

— Якъ же ты бачивъ его, дѣду, розкажи!

— А отъ все одно, якъ и теперъ: перше сосна за-стогне въ гаю, то дзвенить, ажъ стогнать почне: ох-хо-хо-хо! И затихне. А потѣмъ зновъ, потѣмъ зновъ, — разъ одъ разу жалобнѣйше. Еге! Бо богато повалить ея хазяинъ за нѣчь. А потѣмъ дубъ заговорить. А на вечеръ все облышъ, нѣчь й поде крутить; бѣга по лѣсѣ, смѣять ся й плаче, крутить ся, танцює и все на дубы налѣтає. Все ему хочеть ся ихъ вырвати. А я разъ въ осени й глянувъ въ оконце: отъ ему се й не по серцю показалося: подбѣгъ до бѣна — тарахъ въ него сосною колодою, трохи менѣ пики не розбивъ, нехай ему лихо! Да й я ему не дурний — одскочивъ. Еге, хлопче, ось бить якій сердитый!

— А якій же онъ зъ себе?

— А зъ себе онъ немовъ стара верба, що стоить на болотѣ. Дуже схожий! И волосє якъ суха омела, що виростає на деревахъ, и борода така, нѣсь наче величезный сукъ, а пика наче поросла лишайми. Еге! Їй Богу! Я таки другимъ разомъ бачивъ его на болотѣ близько. А хочешъ — прихоть зимою, дакъ и самъ его побачишь. Зійди туды на гору — лѣсомъ та гора поросла — та й полѣзъ на саме высоке дерево, на самѣ-снѣйкій верхъ. Отъ зъ одтѣль его иншій день и можно побачить: йде онъ бѣлымъ стовбомъ поверхъ лѣса, такъ и крутить ся самъ, зъ гори на долину спускаеть ся. Побѣжитъ, побѣжитъ, а потѣмъ въ лѣсѣ й пропаде... Еге! А де пройде — слѣдъ бѣлымъ снѣгомъ устилає. Якъ не даешъ вѣры старому чоловікови, дакъ коли небудь самъ подивись.

Розбалакавсь старий. Онъ кивавъ головою, уемѣ-хавъ ся, моргавъ подслѣщуватыми очима. Коли се немовъ хмара пронеслає по високому, поморщеному чолѣ. Онъ штовхнувъ мене лѣктемъ и промовивъ якомъ пота-ємно:

— А знаєшь, хлопче що я тобѣ скажу? Оно, звѣсно, лѣсний хазяинъ — погана рѣчь, се правда. Хрещеному чоловіку гидко й побачить таку погану пику. Та тѣльки треба й про него правду сказати. Онъ лиха нѣчому не робить. Пошуткувать зъ чоловікомъ пошуткує, а щобъ лихо зробити — сѣго не буває.

— А якъ же ты, дѣду, самъ казавъ, що онъ хотѣвъ тебе потягти колодою?

— Еге! Хотѣвъ таки! Такъ то-жъ онъ розгнѣвавъ ся, на що я на него въ бѣно дивлюсь — ось оно що! А якъ не совати нѣсь въ его дѣло, такъ онъ тому чоловіку нѣякои пакости не робить. Ось онъ якій лѣсовикъ! А знаєшь, въ лѣсѣ люди страшнѣйше робили. Еге! Їй Богу!

Дѣдъ схиливъ голову и кѣлька хвилинь сидѣвъ мовчки. Потѣмъ коли онъ глянувъ на мене, въ его по-мутнѣлыхъ очахъ немовъ блиснула искра.

— Отъ я тобѣ розкажу, хлопче, нашу лѣсову по-бувальщину. Було тутъ на сѣму самому мѣстѣ... давно...

Памятаю я, наче сонъ. А якъ загуде лѣсъ — усе зга-даю. Хочешъ, розкажу тобѣ, а?

— Хочу, хочу, дѣду! Розкажуй!

— Дакъ розкажу-жъ. Еге! Слухай!

II.

— У мене, знаєшь, батько й мати давно помирали, я ще малымъ хлопчикомъ бувъ... Покинули они мене на свѣтѣ одного. Отъ оно якъ зо мною на свѣтѣ було. Еге! Отъ громада й думає: що-жъ намъ зъ сѣмъ хлоп-чикомъ теперъ робити? И панъ те-жъ собѣ думає. Прий-шовъ на той часъ зъ лѣса лѣсникъ Романъ та й каже громадѣ: дайте менѣ сѣго хлопця въ сторожку! Я его буду годувати: и менѣ веселѣйше буде, и ему хлѣбъ. Отъ онъ такъ каже, а громада одповѣдає ему: бери! Онъ взявъ. Такъ я зъ того часу въ лѣсѣ й zostaвъ ся. Тутъ мене Романъ выгодувавъ. Ото-жъ бувъ чоловікъ страшный, не дай Господи! Росту невеликого, очи чернѣ, волосє черне; и душа темна дивилась у нѣго зъ очей, бо все житѣ чоловікъ проживъ одинъ въ лѣсѣ: люди ка-зали, що ведмѣдь ему все одно, що братъ, а вовкъ пле-мѣнникъ. Кожного звѣря онъ знавъ, не боявъ ся, а одъ людей державъ ся осторонь и навѣтъ на нихъ не дививъ ся. Отъ якій онъ бувъ — їй Богу, правда! Було якъ глянє онъ на мене, наче кѣшка менѣ по спинѣ хвостомъ проведе. Ну, а чоловікъ бувъ добрый, годувавъ мене, нѣчого сказати, гарно, гречана каша була у нѣго коженъ разъ зъ саломъ, а иншій разъ качку застрѣлить, такъ и качка. Що правда, то правда! Годувавъ таки. Такъ мы й жили въ двоухъ. Романъ въ лѣсѣ поде, а мене за-пре въ сторожку, щобъ звѣрь не зѣвъ. А опѣсля дали ему жѣнку Оксану.

Панъ ему жѣнку давъ. Призвавъ его на село тай каже: Отъ що, Ромасю, женись! Романъ першъ казавъ пану: а на якого менѣ бѣса жѣнка? Що менѣ въ лѣсѣ робити зъ бабою? Да въ мене й безъ того хлопецъ є. Не хочу я, каже, женити ся. Не привыкъ онъ зъ дѣв-чатами возить ся — отъ-що! Ну, да й панъ те-жъ хи-трый бувъ. Якъ згадаю я, хлопче, про того пана, такъ и подумаю собѣ, що теперъ уже нема бѣльше такихъ панѣвъ — вывелись. Отъ хочъ бы й тебе взялъ; те-жъ, кажуть, и ты паньского роду. Може оно й правда, а таки нема въ тобѣ того... настоящего... Такъ собѣ марный хлопецъ и бѣльше нѣчого. Ну, а той зъ настоящихъ бувъ, зъ старыхъ! Отъ скажу тобѣ, яке на свѣтѣ бува, що сотнѣ людей одного чоловіка боять ся, та ще якъ! По-дивись ты хлопче на яструба й на курча: обое зъ лѣця вылунились, да яструбъ заразы у гору летѣти хоче. Еге! Якъ скрикне въ небѣ, такъ заразы не то що курчата, и старѣ пѣвнѣ забѣгають. Отъ же яструбъ — паньска птиця, а курка — проста, мужича.

Отъ, памятаю, я маленькимъ хлопчикомъ бувъ: везуть мужики зъ лѣса товѣтѣ колоды, чоловікъ може зъ тридцять. А панъ одинъ на своѣму конику їде, да вусы крутить. Коникъ подѣ нимъ грає, а онъ навкруги дивить ся. Ой-ой! Зобачать мужики пана, забѣгають за-разъ, звертають коней въ снѣгъ, самѣ шапки знимають. Пѣсля скѣльки бють ся вывозючи зъ снѣгу колоды, а панъ собѣ скаче: ему, бачь, и одному на дорожѣ тѣсно. — Повѣде панъ брѣвю — вже мужики боять ся, засмѣять ся — и всѣмъ весело, а похмурить ся — всѣ засумують. А щобъ хто пану перечивъ, того мабуть и не було зъ роду.

Ну, а Романъ звѣсно, въ лѣсѣ вирѣсь, паньскихъ примхѣвъ не знавъ и панъ на него не дуже сердивъ ся.

— Хочу, — каже пань, — щобъ ты оженивъ ся, а на що, про те я самъ знаю. Бери Оксану!

— Не хочу я, — одповѣдає Романъ, — не треба менѣ єи, хочъ бы й Оксаны. Нехай на нѣй чортъ женить ся, а не я. Ось якъ!

Звелѣвъ пань принести каньчукѣвъ, положили Романа, пань єго зновъ пытає:

— Будешъ, Романе, женитись?

— Нѣ, — каже, — не буду.

— Сыште-жь єму, — каже пань, — въ матню, скѣльки влѣає.

Засыпали єму таки чимало; Романъ на що вже здоровый бувъ, а все-жь и єму остогидло:

— Киньте же, — каже, — буде такъ! Нехай же єѣ, каже, всѣ чортяки вѣзьмутъ, чимъ менѣ зъ-за бабы стѣльки муки приймати. Давайте єѣ сюды, буду женить ся!

Живъ въ дворнѣ у пана доѣзжачій Опанасъ Швидкій. Приѣхавъ єнъ на ту пору зъ поля, якъ Романа женитись заохочували. Почувъ єнъ про Романову бѣду — бухъ пану въ ноги. Таки впавъ въ ноги, цѣлує...

— Чимъ, каже, вамъ, милостивый пане, чоловіка мордувати, краще я на Оксанѣ ожениюсь, слова не скажу.

Еге! Самъ таки женить ся на нѣй хотѣвъ. Отъ якій чоловікъ бувъ. Їй Богу! Отъ Романъ було зрадѣвъ, повеселѣйшавъ. Ставъ на ноги, завязавъ матню и каже:

— Отъ, каже, гарно, тѣльки щобъ тобѣ, чоловіче, трохи ранѣйшъ приѣхати! Да и пань те-жь завждѣ такъ! Не розпытає толкомъ, може хто охотою женить ся. Заразъ схопили чоловіка и давай єму сыпать! Хибя по християнськи такъ робити? Пху!...

Еге! Їнъ инколи и пану спуску не дававъ. Отъ якій бувъ Романъ! Якъ вже розсердити ся, такъ до него було не приступай ся, хочъ бы и пань. Ну, а пань бувъ хитрий! У него, бачишъ, друге на умѣ було. Звелѣвъ зновъ Романа розтягти на травѣ.

— Я, — каже, — тобѣ дурному щастя хочу, а ты нѣсѣ вернешъ. Теперъ ты одинъ, якъ ведмѣдь въ берлозѣ, и заѣхати до тебе не весело... Сыште-жь єму дурному, поки не скаже: годѣ! А ты, Опанасе, йди собѣ къ чортовѣй матерѣ. Тебе, каже, обѣдати не звали, такъ ты самъ за стѣлѣ не сѣдай, а то, бачь, яке Роману угощене? Коли-бъ тобѣ такого-жь не було!

А Романъ вже и справдѣ розсердивъ ся. Еге! Єго дують таки добре, бо тодѣшний люде, знаєшъ, вѣѣли гарно каньчуками шкуру зускати, а єнъ лежить собѣ и не каже: годѣ! Довго терпѣвъ, а все-жь таки нѣсѣа плюнувъ:

— Не дождеть ся єи батько, щобъ зъ-за бабы християнину отакъ сыпали та ще и не читали. Годѣ! Щобъ вамъ руки повесыхали, бѣсова дворня! Навчивъ же васъ чортъ каньчуками робити! Да я-жь вамъ не снѣпъ на току, щобъ мене отакъ молотили. Коли такечки, такъ ось же я и женю ся!

А пань собѣ регоче:

— Отъ, каже, и гарно, теперъ на весѣлѣ хочъ сѣдѣть тобѣ и не можна, за те танцювати-мешъ бѣльше...

Веселый бувъ пань, їй Богу, веселый. Еге! Та тѣльки опѣсѣа зъ нимъ погане лучилось, не дай Богъ нѣ одному хрещеному. Справдѣ нѣкому такого не побажаю. Може и жиду не треба такого бажать. Отъ що я думаю!...

Отакъ то Романа и оженили. Привѣзъ єнъ молоду жѣнку въ сторожку; першъ все лаявъ ся, да попрѣкавъ своими каньчуками.

— И сама ты, каже, стѣльки не стоишь, скѣльки за тебе чоловіка мордували.

Приїде було зъ лѣса и начне єѣ зъ хаты гнать:

— Иди собѣ! Не треба менѣ бабы въ сторожѣ! Щобъ и духу твого не було! Не люблю, каже, якъ у мене баба въ хатѣ спить. Духъ, каже, поганый!

Ну, а опѣсѣа нѣчого, притерпѣвъ ся. Оксана було хату вымете и вымаже, посуду розставить; блищить все, ажъ серцю весело! Романъ бачить, гарна баба, по троху и привыкъ. Да не тѣльки привыкъ, хлопче, а ставъ єѣ любити, їй Богу, не брешу! Отъ яке дѣло зъ Романомъ вышло. Придививсь добре до бабы, потѣмъ и каже:

— Отъ спасибобѣ панови, добру менѣ навчивъ. Да и я-жь таки нерозумный бувъ чоловікъ: скѣльки каньчукѣвъ прийнявъ, а оно, якъ теперъ бачу, нѣчого и поганого нема. Навѣтъ ще и добре. Ось оно що!

Отъ прошло скѣльки мѣсяцѣвъ, я и не знаю скѣльки. Лягла Оксана на лавку и стала стогнать. Въ вечерѣ занедужала, а въ ранцѣ проснувъ ся я, чую: хтось тонкимъ голосомъ квилить. Еге! Думаю я собѣ. То-жь, думаю, мабуть, дитина вродилась. А оно и справдѣ такъ було.

Недовго пожило оно на бѣлому свѣтѣ. Тѣльки и жило, що зъ ранку до вечера. Въ вечерѣ и пищать перестало. Заплакала Оксана, а Романъ и каже:

— Отъ и нема дитины, а якъ єи нема, такъ не треба теперъ и поа звать. Сховаємо єѣ пѣдъ сосною.

Отъ такъ каже Романъ, та не то що каже, а такъ и зробивъ: вырывъ могилку и заховавъ. Онъ тамечки старый пенъ стоитъ, громомъ єго спалило... Такъ то-жь и є та сама сосна, де Романъ дитину заховавъ. Знаєшъ, хлопче, що я тобѣ скажу: и доси, якъ сонце сѣде и зѣрка надъ лѣсомъ стане, лѣтає якась пташка и кричить. Охъ, и жалѣбно квилить та пташина, ажъ сердце болитъ! Такъ ото-жь и є нехрещена душа: хреста собѣ просить. Хто письменный чоловікъ, по книжкамъ вчивъ ся, то, кажутъ, може и хрестъ дати и не стане она бѣльше лѣтати. Да мы отъ тутъ у лѣсѣ живемо, нѣчого не знаємо. Она лѣтає, она просить, а мы тѣльки кажемо: „геть-геть, бѣдна душа, нѣчого мы не можемо зробити!“ Она заплаче и полетитъ, а потѣмъ зновъ прилѣтає. Охъ, жалко бѣдну душу! (Конєць буде.)

Перекладъ В. Маслова-Стокѣзъ.

НОВІЙ СПѢВОМОВКИ.

Ст. В. Руданського.

49. Г у м е н н ы й.

Їздивъ дѣдичъ за границу,

Назадъ повертає,

Отъ гуманный на границѣ

Пана и витає.

Поклонивъ ся, привитавъ ся...

— А що тамъ Иване?

А гуманный єму каже:

— Та все гараздъ пане.

Одно тѣлько... — А що тѣлько? —

Дѣдичъ оббзавъ ся.

— Та то, пане, що вашъ ножикъ

Складаный зломавъ ся.

— Ну, зломавъ ся, такъ зломавъ ся,

Що тамъ споминати!

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Певне хлопці мали гратись
Тай мали зломати.
— Таки правда, ясны панє,
Хлопці изломали,
Лишь не грались, а сивого
Коня бѣдували. —
— А зъ чого-жъ то сивый згинувъ? —
— Панѣ хорували,
За лѣкарствомъ якъ погнали,
То и подѣрвали.
— То и панѣ хорувала?
Ахъ Боже мѣй, Боже!
Що-жъ, здорова моя панѣ?
Говори, небоже!
— Помолѣть ся, пане Богу!
День лишь хорували,
А на другій одъ пожару
Богу й душу дали.
— Одъ пожару? Що таке?
— Просте, пане, дѣло:
Якъ зайнявъ ся тѣкъ у пана,
То все й погорѣло.
— Панѣ вмерла! Все згорѣло!
Будь здоровъ Иване! —
— А ще-жъ панна ваша дома,
Повернѣть ся, пане! —
— Що-жъ тамъ, голубе Иване,
Якъ тамъ бѣдна дочка?
— А нѣчого, уповила
Хлопця якъ линочка! —
Спомянувъ тутъ бѣдный дѣдичъ
Чорта и чортицю,
Плюнувъ зъ лиха, сѣвъ на бричку:
— Рушай за границу!

50. Мошко ассесоръ.

Чи исправникъ, чи ассесоръ,
Чи друга огида
Забула ся колись шпагу
На коршомцѣ въ жида.
Бере Мошко тую шпагу,
До боку чѣпляє,
Бере тхурѣ на голову,
Міны добирає.
Добравъ міны станового,
Стає середъ хаты:
— Ей, єврейка! Дай вишньовки! —
Ставъ репетувати.
Выбѣгає его Сура:
— Що ты, Мошку, що ты? —
Але Мошко давай Сурѣ
У маму пороти.
— Да какой я тебе Мошко,
Бесова жѣдовка!
Видишь, хто я? Я ассесоръ
Падавай вишньовка! —
Измѣрила его Сура
Дивными очима,
Понизала зъ чудъ та дива
Бѣдная плечима,
Тай думаетъ: Отъ недавно
Судовй тутъ вили,
Може й справдѣ мого Мошка
Становымъ зробили.

Подає ему вишньовки,
Хочє щось пытати,
Але Мошко: — Прочь, єврейка!
Пашла, дура, спати! —
Пѣшла Сура, лягла спати,
Мошко походяє,
Що высмолить одну чарку,
То и заѣдає.
Ажъ ось раптомъ до коршомки
Подѣзжають сани,
А на саняхъ хитаєть ся
Москалина пьяный.
Завдавъ собѣ, якъ видить ся,
Таки добре гарту,
А ще кричить: — Ей єврейка,
Подай сюда кварту! —
Встає Мошко изъ за столу,
Дверѣ одхилає:
— Да какая тутъ єврейка? —
Зъ сердцемъ промовляє:
— Здєсь ассесоръ, не єврейка!
Пашолъ вонъ, скатина!
И не смей ты безпакѣть
Своє гаспадіна! —
Схвативъ москаль, якъ не було,
У коршму вбѣгає
Та що силы нагайкою
Якъ жидюгу зкрає...
Одъ одної панѣ ассесорѣ
Дєсь издымѣвъ зъ хаты,
А москаль тогдѣ до столу —
Давай балювати:
Не вишньовку — губы липнуть,
Щупакъ надѣвнаний...
Зтеребивъ все москалина
Тай потѣхавъ пьяный.
Встала Сура, нема Мошка,
Тай собѣ гадає,
Що дєсь може якъ ассесоръ
Службу одбуває.
Але якось зъ горы сѣвно
Тра було скидати,
Выйшла Сура изкидати —
Намацує пята.
— Чи не ты то, каже, Мошку? —
Мошко оббѣзавъ ся,
По маленьку, по тихеньку
Зъ сѣна подѣйнявъ ся.
— Суро моя! — Обнявъ Сору
Тай почавъ казати,
Якъ то его москалина
Выпудивъ изъ хаты.
— А у тебе-жъ шпагу було,
Якъ ты ему давъ ся? —
Якъ згадали ему шпагу,
Мошко ажъ поднявъ ся.
— Та щобъ ему, моя Суро,
Зъ лихомъ такъ икнулось,
Якъ менѣ за мою шпагу
Зъ головы забулось!

ЛЮБОРАДСКІЙ

СЕМЕЙНА ХРОНИКА А. НАТРИЧЕНКА СВИДНИЦКОГО.

(Конецъ.)

XIX.

Другій рікъ минавъ після сего, якъ по косовицѣ, на півъ дороги бдѣ Камянця до Гайсина тупали конята въ подертій бричцѣ. Хитавсь собѣ у старбмъ брылѣ пуховбмъ, полатанбмъ, старый панотець, а вѣтеръ розчѣсувавъ его лысучу, срьбломъ бѣлу бороду. Ветрягъ старый въ соломѣ по самій пахвы; она спинаєть ся, дубалѣ стає, смѣтати по дорожѣ, а ему, трохи молодшому за свѣтъ, хочъ коза зъ вовкомъ вѣнчай ся. Дякъ ньокає та пугою поводити, — тонка-жъ бо була! хочъ ячмѣнь молоти! — а панотець куняє. Стукнуло колесо на ямку, а старый носомъ у колѣно, ажъ брылѣ на очи насунувъ ся и зъ очей слѣзы покотились, тай зашавкавъ: — Вражого сына ямка! Натовкѣ носа, що ще посянѣ, чого доброго! — И помацуєть ся за нѣдры та поглядає на пальцѣ, чи не йде кровь зъ носа. За такою роботою продрухавъ ся, глянувъ по бокахъ; а тамъ зббжжя шелестѣло, дальше синѣвъ лѣсъ по горахъ та перегбркахъ, а попереду на другій горѣ щось дыбало. Старый и не додивлявъ ся, бо знавъ, що не добачить.

Було вже близько полудня, якъ дбгнали проѣздячи того прохожого. Ишовъ днѣ, якъ видно, здалеку, бо вже борода таки добре стернею вросла. На плечахъ ему якась одежина суконна чорна зъ сѣрою пѣдшевною и невеличкій вузликъ. На собѣ мавъ шаравары въ клѣтки и жилетку якусь рябомызу, на головѣ кечкетъ добрый. Зъ себе бувъ така машкара, що якъ бы змалювати, то чи й повѣривъ бы хто, щобъ на свѣтѣ могла бути така людина; лиця шрамоватѣ, на однбмъ оцѣ бѣльмо, борода купками росте, попѣдъ носомъ такожъ борозны та межѣ, ще й жовноватый до вѣго. Отсе бувъ Робусиньскій. Насилу скбичивши курєъ, днѣ добравъ ся до якогось дядька, а тамъ — чи тѣ проводи оббзвались, чи що — обсѣли его жовны; то й повалявъ ся мало не два роки; а се вже йшовъ зъ Камянця, взявши билетъ на женитьбу, щобъ попомъ стати. Поздоровкавшись, почавъ старый зъ брички:

- Чи не семинариєтъ? — пытає.
- Нѣ вже, — ѡдказує той.
- Але бувъ?
- Бувъ.
- Чи далеко-жъ Богъ провадить?
- До Браславля.
- Чи въ саме Браславля, чи поблизу?
- Поблизу, — ѡдказує той.

Черезъ годинку часу панотцевымъ конямъ було скблькама пѣдами тяжше, бо й Робусиньскій ѣхавъ.

- Що-жъ ты сынашу, сирота, чи такъ безталанный?
- Сирота.
- А ще довго лямку*) терти?
- Уже дотеръ.
- Се-бъ то вже кончившій?
- Посоромивсь Робусиньскій признатись, то й каже:
- Ось билетъ на женитьбу, вже на попа.
- Торкай! — гукнувъ старый на дяка, — нехай и кобылки знаютъ, що кончившого везуть.

*) Лямкою зоветь ся линва, котрою тягнуть байдаки горѣ водою; се робота дуже важка, черезъ те й усяке бѣдованє зовуть: тягти або терти лямку. — *Прим. ред.*

Хлюснувъ дякъ, конята шарпнули и бричка хутче покотилась, и таки добре, бо зъ горы було.

— Ге, — почавъ далѣ старый, — то твоѣй матери вже можна заспѣвати: богослова рождшую! Ге! А думавъшъ женитись? — додавъ.

— Не якъ же й попомъ станешъ.

— А я дѣвчатѣ такихъ знаю! такихъ... А якби ты хочешъ: хазяйки? богатон? гарнон? розумнон? чи щобъ все разомъ?

— Найлучче, якъ бы все разомъ, а прейма, коли-бъ гарна и богата.

— Добре, сынашу, загадуєшь. А на себе-жъ ты дививъ ся? Та ты, голубчику, такій мерзкій вдавъ ся, що й свята зъ неба не полюбить, хочъ йи вже й не треба хлопця.

Клѣпнувъ окомъ Робусиньскій и мовчить, та зажарѣвшись ще й поганѣшій ставъ. А старый поглянувъ на него и шавкає: — Ты-жъ небоже не гнѣвай ся, а бѣгме такій-всь вдавъ ся, що ажъ фе! Гидко й спогадати.

— На те я, — каже Робусиньскій, — хлопець, щобъ на красу не зважали.

— Твоя правда, — озваєсь старый. — И нашѣ попы такъ: хочъ квачъ — товкмачъ! Та я берусь сватати, а не знаю, якъ звати молодого.

— Ипатій Робусиньскій, — каже той.

— Ну, пане Робусиньскій, — почавъ панотець, — такъ поѣдемъ свататись, га? Тай имя-жъ бо маєшь, — додавъ, — клапатый, клапатый! Коли-бъ ще слѣпый та жовноватый, то й малювати-бъ не треба. Про те женитись поѣдемъ. А я гарну тобѣ дѣвчину за хутку вымѣняю!

Въ такихъ и иншихъ розмовахъ проѣхали они и день и другой. Старый не пустивъ Робусиньского до дядька, а взявъ до себе. И вже выбрались за Бѣгъ и Тепликъ минули. Чимало лѣсбѣвъ переѣздили они, а отсе вѣѣздили въ страшный-страшений, въ Бутову. Дубы ажъ небо пѣдпирають, липы порозростались, кленина, чорнокленъ, берестъ, грабина, низомъ лѣщина, свидина, гордовина и всяке дробне дерево. Ажъ любо окомъ глянути. По дорожѣ бдѣ Теплика до Камянокъ вѣтъ поперечный яръ и поздовжный выдолинкокъ. Тымъ ярѣмъ рѣчка текла, тымъ выдолинкомъ дорога йшла, — тамъ гуляли гайдамаки и була гайдамацка криниця. Теперъ тамъ ланы и промѣжъ пашнѣ пнѣ чорѣють та де-де дубки лѣторослѣй або старѣ голѣнатѣ. Вытали паны лѣсъ, вода высохла и бдѣ рѣчки рѣвчакъ зоставъ ся, а бдѣ криницѣ й слѣду нема, — и все дубы-кривундяча, обчѣмханѣ, що гяля на вершку, мовъ шапка на дрючку. Кто-бъ догадавъ ся за лѣтъ тридцять назадъ, що въ Бутовѣ не буде де бдѣ сонця сховатись? що въ Бутовѣ не буде кѣлка на заколесникъ? А такъ оно сталося! Тодѣ вже тали Бутову, якъ отсе старый ѣхавъ зъ своимъ молодымъ. Вбѣраючись въ гушавину, де саме холодомъ повѣяло, панотець каже: — Тутъ треба конѣ попасти, тай самѣ покачаємось въ травѣ.

Звернувъ дякъ зъ дороги и стали пѣдъ липою. Поки дякъ конѣ то розпрѣгъ то попутавъ, панотець бдѣйшовъ трохи на бѣкъ и розпрѣтеръ ся на травѣ. Робусиньскій и собѣ лѣгъ недалѣчко, выставивши грудницю, щобъ провѣяло.

— А знаєшь, сынашу, що я тобѣ скажу? — почавъ панотець розмову.

— А що? — пытає Робусиньскій.

— Я ѣсти хочу.

— И я не одъ того.

— То ходѣмъ та воды напемось, — каже панотець. — Тутъ близенько чудо не кривия, гайдамацка зветъ ся.

— Ходѣмъ, — озавсь Робусиньскій.

Пѣдявсь панотець на ноги, вставъ и Робусиньскій тай пѣшли дорогою, а тамъ звернули на бѣкъ тай пѣшли стежечкою, спустились въ яркъ, придержуючись за лѣщину то-що. Зъ пѣдъ корѣня зъ пѣдъ вербы жерело било, що й кулакомъ не заткати. Добрий люде выкопали ямку и вправили кадѣбъ тай стала копанка. Той тѣльки пивъ воду зъ копанки, хто приходивъ зъ банькою, то-що, и то не тутъ, а тамъ, куды воду нѣсь. Тутъ же вѣсь, и старій и малій нагинались до жерела, пили и не бдипвались и воды не каламутили. Мало сѣго, ще и умывались. И панотець потурбувавъ свою старѣсть: нагнувъ ся до жерела, ажъ почервонѣвъ, и бороду помочити не жалувавъ. Напивсь и Робусиньскій, та вже листочкомъ, а не нагнувъ ся.

Вернувшись до брочки казавъ старій дякови выняти ящикъ зъ ковбасами та пляшку горѣлки и розбстались пѣдъ деревомъ закусувати. Закусивши та заснувши, рушили зъ мѣсяца, а на вечѣръ були вже у старого коло столу. Нѣ роду нѣ плоду не мавъ старій, то и радъ бувъ, що жива душа въ хатѣ, а не знавъ, що та душа часникъ ѣла. Причепуриавъ его на свѣй кошть, назначивъ ему конѣ и фѣрманъ: — Се тобѣ, — каже, — ѣздъ, розглядай! А приходъ добрый зайнявъ еси, то и посватаешъ хочъ яку кралю.

Погана врода допомогла Робусиньскому. Поки бѣвъ выходивъ ся зъ жовнѣвъ, ректоръ семинаріѣ ставъ архиреемъ, а инспекторъ тамъ же ректоромъ зрѣбали. Любивши Робусиньского въ семинаріѣ, сей не цуравсь его и послѣ, и якъ ставъ представляти архирееви, що природа его скривдила, то-що, то и вытупкавъ ему добру парафѣю, чуть не найлучшу на все Подѣль. Зъ такимъ билетомъ до кожного батька приступишь, а въ тѣмъ и и вся штука, щобъ батькови подобатись, бо на дѣвчачь рѣдко хто зважае: и дикій конь приручить ся, а жѣнка присмирѣе, — думаютъ попы.

Зъ такими фундушами шатнувъ Робусиньскій по панотцяхъ, де тѣльки чувъ дѣвчачь.

А тымъ часомъ пѣдъ Солодьки пѣдкочувавсь жидѣвскій вѣзъ и на ньому сидѣвъ Антоній Люборадекій, кончившій курсъ богословскихъ наукъ. Бѣкены мавъ густѣй та чорнѣй, вуса добрый, очи быстрой та живѣй, чоло високе, лице не назывшь бѣле, бо не шанувавъ ся, и на щокахъ кровь грала.

Тѣю-жъ дорогою ѣхавъ отсе Антосьо, що и тодѣ, якъ у перве вертавъ ся зъ шкѣль, ще зъ Крутыхъ до дому. И теперь, якъ тодѣ, збѣжѣлла шелестѣло, и снопы то стояли то въ пяткахъ лежали, такъ же рябѣли женцѣ, такъ же черногузъ дыбавъ по горѣ, коники ловивъ, — и Солодьки такъ же звѣльна выказувались зъ за горы, — все такъ же було, якъ и въ давнину. Та самъ Антосьо вже не такій бувъ: вже не рвалося ему сердце до дому, не кипѣла кровь до отця-ненки, не тягло на баштанъ, не манили до себе тѣ бѣлы хатки въ зеленыхъ садочкахъ, нѣ та убога деревляна церква, що понуро стояла середъ села одъ свята до свята на вѣсь замки позамыкана. Не ждали хлопцѣ нѣ ихъ быстрой конѣ. Сидѣвъ неборакъ наче задумавшись, а справдѣ дививсь на стѣбелину, що выставилась зъ вѣчка и тряслась, дрожала разомъ зъ нимъ, разомъ зъ брочкою. Не хутко побачивъ

бѣвъ, що и его батькѣвску хату на пѣдмурку зъ подвѣремъ видно було, якъ на долонѣ.

— Тпррру! — ставъ жидъ пѣдъ колыворотомъ. Лановый постогнуучи злѣзъ зъ курѣня ворота бѣдинити, а Антосьо выглянувъ зъ брочки. — Здоровѣй були, мои Солодьки! — подумавъ бѣвъ. — Солодьки, Солодьки, — каже самъ до себе, — а житя гѣрке, не солодке.

— Се вы, паничу? О, дай же вамъ Боже здоровлячко! — привитавъ его лановый.

Привитавъ его и Антосьо добрымъ словомъ, — пѣзнали ся. Се той самый дѣдъ, що назадъ тому пятнадцать лѣтъ на баштанѣ сидѣвъ, якъ Антосьо ще бувъ дитиною.

— Що-жъ, паниченьку, — зашавкотѣвъ старій, — вы може на батюшку до насъ ѣдете?

— Якъ то?

— А хибъ-жъ вы не знаете, що у насъ батюшки вже нема?

— Нѣчого не чувъ.

— Ого, вже другій мѣсяць, якъ повезли.

— Куды?

— Нѣо! — гукнувъ жидъ.

— Ёдѣте въ двѣрокъ, панѣматка вже на старѣмъ обѣйстѣ.

— Що оно такъ? — подумавъ Антосьо. — Якѣсь дива выробляють ся. Не дурно-жъ менѣ такъ сумно було цѣлу дорогу.

Отъ вже и греблю проѣхали и до хаты повернули, а сумно Антосьови; не прояснявалось, не лекшало на серцѣ, нѣ разу не вдарилось якъ инакше, що отъ-отъ материнѣ голосъ почувъ. Отъ и въ ворота вѣхали.

Давно вже Антосьо бувъ на сѣмъ дворѣщѣ, и за сердце его стиснуло, що одъ усеѣго пустою бѣгонитъ. Ось передъ бѣкнами здоровый хрестъ новый, на тинѣ спертый. Нѣкого-нѣкогѣсененько нема, тѣльки гусей купка передъ порогомъ, квочка зъ курчатами ходитъ та хлопчикъ середъ подвѣря рукавъ собѣ грызе, и конь выпавъ ему зъ рукъ. Не пѣзнавъ Антосьо, що се Фоня, бо такъ вырѣсь, и вже не въ червонѣй сорочцѣ, а въ бѣлѣй; рукавы заязозяний поморщались на лѣктяхъ, що ажъ короткѣй стали, штанцѣ такожъ збѣглись, ноги босѣ та чорнѣй, а волосѣ на головѣ ажъ побѣлѣло одъ сонця. Бѣльше навѣтъ собаки не було.

— То ты, Фоня? — почавъ Антосьо.

Фоня вырѣчивъ очи.

— Фоня, а, Фоня! гдѣ папа? — почавъ Антосьо зновъ.

— Дя-дя! — закричавъ хлопчикъ и драпонувъ по за хату, тѣльки закурилось.

— Отъ тобѣ и радѣсть! — подумавъ Антосьо и каже до жиды: — Позносишь, я скажу куды. — И пѣшовъ до хаты.

Вѣсь дверѣ поддымканѣй були, то не трудно догадаться, що хозяйѣ не далеко. И справдѣ, поки жидъ позносилъ, поки що, приишла мати вже въ сльозахъ.

— Сынку мѣй, сынку! — заголосила зъ разу. — Нема вже Орисѣ!

— А де-жъ? — якѣсь жалѣбно промовивъ Антосьо.

— На цвинтари, сынку! Отъ и хрестъ для неи. Тѣльки и зарѣбила въ своего Тymoхи, що чотыри дошки, а хрестъ я вже своимъ коштомъ ставлю.

Щобъ затамувати сльозы, Антосьо почавъ лѣпити папиросу и пытае: — А де-жъ Текля?

— Поѣхала за маляремъ, щобъ хрестъ сестрѣ помалювавъ.

— Буде, мамко, бо й я буду плакати!

— Плачь, сынку, плачь, та моли ся, бо Орися й безъ сповѣдѣ вмерла.

— О Господи! Чи я въ такую годину выѣхавъ, чи що! — каже Антосю, и смоче ту бѣдну папиросу, а слёзы ему ажъ на жителку течуть.

— Отой собака — хопила щось говорити стара, та Фоя выглянувъ у дверѣ.

— Ходи до мене, сирѣтко! — почала она.

Ввійшовъ Фоя.

— А хто се? — пытає она его, показуючи на Антосю.

— Дядя, — озвався хлопець.

— А мама де?

— Татко вбили фляшкою.

— А татко де?

— Повезли у фурдигу.

— А й ты такій будешъ, якъ твоѣ татко?

— Нѣ.

— А який же?

Не одказавъ хлопець, а ставъ пручатись: — Пусти мене, пусти мене!...

Пустила баба внука, та бѣгъ и побѣгъ, тільки дверми стукнуть.

Антосю сидѣвъ, якъ камѣнный, слёзы ему такъ и позасыхали на лицѣ и папиросу въ руцѣ погасла.

— Отъ таке то зъ кацапами! — почала мати.

— Я вже знаю, — озвався Антосю, — за що-жъ се?

— Наробивъ такого въ церквѣ, ще ажъ запечатувана стоить. Она покійниця й почала на него гримати, а громада передъ тымъ уже подала на него бумагу. Отъ бѣгъ и почавъ: — То й ты на мене! то й ты на мене! А саме сѣвъ ѣсти. То якъ стояла на столѣ зелена фляшка — та ще давня, що и въ камѣнь не розбѣть ся — що то давнина! — такъ, кажу, бѣгъ схонивъ ту фляшку въ руки та такъ и пустивъ въ Орисю тай попавъ єѣ по-за-ушъ — збѣгнулася нещаслива на своє лихо. Якъ упала она, то вже й не ставала.

— Гараздъ! — одказавъ Антосю. — Теперъ и я скажу, якъ Маса: ёто вамъ поповіче.

— Кацапы, сыну, кацапы! — підхопила стара ажъ піднявшись зо стѣльця.

— Згадавъ я Масю, — де она?

— И чутки нема. Розказує молодиця, що въ нихъ служила, що она почала туркати своему чоловікови: кинь тай кинь се мѣсце а шукай собѣ другого, де дальше бѣдъ мого роду. Менѣ, каже, соромно й признатись до него. Отъ Кулиньскій и розлѣчивъ зъ паномъ Росолѣнскимъ, спродавъ ся и поѣхавъ, а куды, то Богъ его знає.

— И се гараздъ! — озвався Антосю. — Оттакъ то нашѣ поѣшли! А на Теклю нѣхто не насватуетъ ся?

— Бувъ якийсь Робусиньскій.

— Робусиньскій! — скрикнувъ Антосю. — Та Боже васъ сохрани и въ хату его пускати. Се таке ледащо, що й не сказати! Горѣшь Тыхохи буде.

Стара ажъ перехрестилась. — Най минає! — каже. Тодѣ вже стара докінчила, якъ увійшла Текля и маляръ за нею.

— Якъ же приходъ? — пытає Антосю.

— Я думала, що ты займешъ, або за Теклю почислять.

— Менѣ ще рано, ще списківъ не читали. Подавайте прошенє, щобъ за Теклю почислили, бо выженуть зъ хаты.

— Хто смѣе?

— Еге! Наѣдуть оцѣнщики, оцѣнять и выкидають.

— Отъ тобѣ й радѣсть! То пиши хутче та подавай! Не ѣй, то тобѣ достанеть ся, а не кому чужому. Бо справдѣ якъ ще выженуть, то пропащій свѣтъ.

— А выженуть, выженуть! Теперъ таке постановленіє вийшло, щобъ причтъ у громадскихъ хатахъ живѣ.

— Оттамъ до тристенного! якъ въ шинку, що зъ села й мастильщики и все! Добре покійній татуню розказували, що то й твоѣ тато покійный ще знавъ. Кажуть було обидва, ще духовне владеніє прийдеть въ изможденіє.

— Що-жъ, паничу, треба менѣ ѣхати, — почавъ жидъ прийшовши до хаты.

Одправивши жиду, Антосю лѣгъ спочити по дорожѣ, а тѣ поѣшли по хозяйству, а маляръ розклавъ камѣня тай поѣшовъ до шинку и вернувся ажъ у вечерѣ, мокрый — хочъ выкрути. Лѣгъ спочити Антосю, та не спалось ему. — Що за лукавый свѣтъ! — думавъ бѣгъ, — що за темный людѣ! Хочъ бы на те вже зважали, коли нѣ на що не хочуъ, що Богъ жѣнку сотворивъ послиа чоловіка, то она, значить, и старша. Почавъ же Господь творѣне зъ багна, бѣдъ неживого перейшовъ на живе, бѣдъ червяка до скотины, тамъ до чоловіка, и закончивъ Евою, найкрасшимъ сотворѣнемъ. Адамъ чоловікъ старшій бувъ за все, а Ева й за Адама, за свого чоловіка старша. Чоловікъ для жѣнки, якъ дерево для птицѣ, земля для травы, вода для рыбы, — тымъ, щобъ було де жити, тѣмъ, щобъ було за кимъ жити. Чи й зъ мене, моя Галочко, вийде такій же Азіятъ? О, нѣ! Я знаю, що то жѣнка. Ты въ мене будешъ щаслива. Шанувати-му тебе, якъ око въ головѣ, збрѣчко моя ясна! — И зѣтхнувъ, полежаваъ щось безъ думокъ, а тамъ и зновъ почавъ: — А пастырѣ якѣ, Боже милосердний! Насмѣшники, а не пастырѣ. Отъ якъ я вийду на пона, то заразъ школу заведу, учить-му дѣтей, стояти-му за громаду передъ паномъ, передъ судомъ, передъ царемъ. Заѣдять? То що? Христосъ давъ намъ взѣръ собою, я послѣдую ёму. На що они зважають? „Образъ будьте стаду“ — имъ говорить ся, а они безобразіє стаду. И самѣ якъ стадо яке тільки ѣдять, ѣдять ся та множать ся. Та и стадо не такъ, бо хочъ купы держить ся, а они розполохана стадо, и то не овецъ безеловесныхъ, а свиней. Господи мѣй, Господи! не вже-жъ я такій буду? Не дай менѣ загинути! Я буду добрымъ попомъ!

Само собою коли починаєть ся думати, то сонъ уже не вѣзьме. И Антосю покачавъ ся, покачавъ ся тай уставъ и почавъ на скрипцѣ голосити, такъ голосити, що й камѣнный заплакавъ бы. А бѣгъ побѣлѣвъ та пожовкѣ, губы ему посинѣли и тільки дрожать, а пальцѣ такъ и лѣтають. То соловейкомъ защебече, то засвище, то затѣохкає, то такъ зайойкоче, що слёзы самѣ льють ся, мовъ бы тамъ пѣдъ лобомъ хто мокре клочя здушить. Скрипка такъ и говорить, ажъ вымовляє. Не часть, не годину розмовлявъ неборака на своѣмъ инструментѣ, не двѣ й не три слухали его та слѣзми заливали ся мати зъ Теклею; а далѣ й годѣ сказавъ, поклавъ скрипку на стѣлъ и почавъ ходити здовжъ и поперекъ та тільки зѣтхає, якъ чувъ, що хлипають у другѣй хатѣ. Бѣгъ и выглянувъ, а то мати и Текля.

— Чого-бъ я плакавъ! — почавъ хлопець, — наче поможешь ся, чи що! Етъ, Богъ знає що!

— И я скажу: Богъ знає, що говоришь! — озвалася мати. А Текля втѣкла.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Digitized by Google

— Розкажіть мені краще, що в вас нового чути? Чи нема де весілля або якого свята, щоб поїхати?

Стара подумала, що він хоче поїхати, чи не виглядає дівчини собі під пару, і почала розказувати, де весілля, де свята, в кого гарні та хороші дочки.

— Не туди, матінко! — подумав Антосю, — є в мене зоря ясна, та не з неба світить, а з батькової хати.

На другий день не встиг Антосю й поспіяти, як потяг у Кукильовку. Як же здивувався, заставши тут Робусинського!

— А ти-ж смієш чого тут? — зараз же шепнув йому на ухо.

— А ти думавши і тут, як в семінарії, верховодити? Годі! Там твоє гало, а тут пом'яраємось!

— Що тобі м'ярається? Як давай, то на твої зроби все подобре зміряєш, тільки не утряси з одесь! —

— Попробуємось!

— Та що тут пробуватися? Без сорому казка — он де двері, або ви́хайдь! Вибери, що хоч: або прощайся і не наві́дуйся, або все розкажу.

— Розкаж! — озвався Робусинський, а сам шапку в кулак, тай потисся за поріг.

Так випало, що на сю комедію не було свідків, а тут виходить Галя. Не довго й балакали про своє, як ввійшов її батько, а там і мати ввійшла. Тоді вже поплелось на гурт, що й сам Соломон ладу-бу не дійшов.

XX.

Не йшов час, летів час, а ще Антосю коло коханця. Тут на вакації розпустили, а от уже й друга Пречиста. Поговоривши з Галею не раз тай не два, а з старими поглузувавши надь прошлым життям та надь семінарським урядом. Антосю признався у своїм зам'їр'ї і ви́хайдь до Кам'янця почути списки тай билетів взяти і Галю опісля. Як молотом між очі, так йому списки вдалися. Бувший інспектор, ставши ректором, черкнув Антосю аж вніє разряда.

— Прощай св'їти! — подумав хлопець, плюнувши, аж семінарія здригнулася, і пошов. Не проминув ректор і с'їго: зараз же приставив архиревви, а сей вже набитий був, як рушниця; треба було тільки Антосюся появитись, щоб і ви́стрїлило з него, як з гармати. І Антосю не забарився під кулю.

— Ти Люборадський? Знаю, — одказав архирей прочитавши його прошене. — Прасі дьяковскаво места!

— Ваше преосвященство!...

— Дьяковскаво места прасі!

— Клевета, ваше преосвященство!

— Єщо и клеветашь на начальство! Прочь сь ілаз!

— Адно слово, ваше преосвященство...

— Какое?

— У меня мать вдова, у нея внук сирота і дочка сирота...

— Все єта так, а ты прасі дьяковскаво места.

Пошов Антосю, понурился. Чи з горы вбитись, чи в воду втопиться? От і виграв, що вчився, що за правду стояв!

Богато де в кого треба було постояти йому, не одному поклонитись, поки архирей згодився дати Антосюся пошове місце. Але-ж за те він повинен був або посидіти в монастирі на испытані, або в кон-

систері також на испытані, або женитись, де архирей покаже.

Выбрав Антосю консистерію, щоб з монахами не зустрічатись та мати змогу хоч на скрипці тугу свою выговорити, тай задумався: що і як написати в Кукильовку? Як би на певень час замкнули, то просив би подождати, а так... Що з с'їго вийде? Думав, думав, тай написав все, що сталося і просив одпису. Ждав, ждав, не дождав, наче пошов лист у море на дно. Як приїздить Робусинський вже під рукоположеніє. Де женився? де що? у Кукильовці, каже, а высватився в Солодьки.

— Доле-ж моя неприкаяна! — застогнав Антосю і пошов до архирей, впасть в ноги і просить: вызвольте мене, бо з голоду пропаду, або буду хабарь брати!

— Какой же ты непарочной! — процідив той крбзь зубы. — Вставай, — каже, — и падавай прашеніє.

На архирейськом хуторі був діакон, а в него сестра — погана та стара та з'їдлива. От архирей і каже: — женися на ній, то візьмеш приход, а нї — поки я тут, не надїнешся ряс.

— Чорт його побери! — подумав Антосю, — не я первый пропаду, не я і останній. Коли не Галя, то нехай і Варвара буде, а я зарівно пропав, бо не буду любити.

Через місяць уже в друге співали Антосюся: Ісусе ликуй! — через другий і слїду його не було в Кам'янці, на парафію поїхав з своєю жінкою-красою.

Пройшло десять лїт після Антосювого невеселого весілля, як по той бок Попогребського лїса дорогою на Буді вшла мов бы шляхтянка, постогнуучи, а коло неї пов-парубка-хлопець з м'їшечком на плечах.

— Коли-б нам до коршми як Бог допоміг, — говорила стара.

— Та вже, бабуню, недалеко, — якимсь доплетемся.

— Ой, щось дуже мене ноги болять! не знаю, чи дійду! Треба було в лїс підпочити, а тут дуже сонце шкварить. Не дав Бог мовим діточкам талану, то треба пектись, бо нікому заступитись, нікому вклонитись за тебе смотрителю, щоб ту бумагу написав.

А з задучи хтось нюкав. Оглянувшись хлопець: — ученик — каже — якісь до Крутых. Оглянувшись ще раз і пізнав: се, каже, Ковинський; я з ним на стаціі стояв; з татом їде.

— Ковинський... Ковинський... — почала стара, — щось я памятаю се прозвище. Де його чула?... Ковинський... А! он де! Ще, мій голубе, я жила в щастю, як чула сю фамилію. Якісь Ковинський з мовим Антосюсом по горохах водився. Знаю тепер, знаю. — І почала молитись.

Тим часом зближався Ковинський: коні добрі, бричка крита, і хлопець коло нього. Посторонилися прохожі, щоб проїздячим просторіше було.

— Здравствуйте, пане Петропавловскій! — гукнув він з буди. — А то до Крутых?

— До Крутых, — озвався сей.

— Сїдайте, підвезу.

— Та візьміть хоч бабуску, а я і дійду.

— І бабушка сядуть, и вы сїдайте!

Мы вже знаємо, що се була стара Люборадська, а то він внук Фоя. Ішли вони до Крутых, щоб выпросити в смотрителя казенный кошть. Фоя вже про-

сивъ разъ, та смотритель не послушавъ; то теперь и баба пошла, чи не вымолять у двѣйзъ. Не наймали подводы черезъ те, щобъ тыхъ скѣлка карбованцѣвъ, що мали, не стратити, а лучше дати смотрителеви.

Одѣли они на бричку и поѣхали. Такъ верстовъ зо три одъ сѣго мѣсяця стояла тодѣ на Будяньскихъ поляхъ Махтулова коршма. Теперь уже не та коршма на тѣмъ мѣсцѣ, а все таки е; а тодѣ була здорова зъ заѣздомъ и живѣ у нѣй жидъ Махтула. Въ сю коршму заѣхали они на попасъ и розговорились.

— Знаю, — каже Ковиньскій, — знаю я Люборадского. Де-жь онъ теперь?

— Пропавъ, панотченьку, — озвалась Люборадска. — Якъ?

— По неволѣ та на нелюбѣй оженивъ ся, та все сумувавъ та гравъ на скрипку та сохъ. Лѣкарѣ казали не давати ему скрипки, бо сухотъ дѣстане. Заховали одъ него скрипку, а онъ почавъ пѣти. Разъ оттакъ приѣхала до него въ гостѣ его бывша невѣста, теперь попада.

— Що вы робите? — каже, — чого вы пете?

— Нема васъ зо мною, то я й пію.

— А вы-жь тодѣ не пили.

— Бо вы були зо мною.

— А де-жь вашѣ школы?

— Нема васъ, то й шкѣль нема.

— А скрипка де?

— Скрипка? — скрикнувъ покойный, схопивсь, тай далъ сѣвъ. — Нема, — каже. — Та нема васъ, то й еи не треба. Теперь я на бѣду граю та на злидѣи.

— А я думала, що на скрипку менѣ заграете.

— Для васъ я загравъ бы й на скрипку, та нема.

Я таки сама прислужилась: послала до музыки, щобъ скрипку позичивъ. Принесли ту причудницю — мовляти покойный татуньо, — онъ только глянувъ, то й затрясъ ся (то скрипка була его семинарска); а якъ почавъ грати, то позеленѣвъ, пожовкѣ... А очи якъ двѣ жаринки, такъ и горять! такъ и палають! Мы плакали-плакали, а онъ грае, ажъ вымывает. Я думала, що перше его душа покине, нѣжь онъ скрипку зъ рукъ выпустить; та не тодѣ вмеръ, а на другій день. Ту попадаю Галею звали, онъ дуже еѣ кохавъ ще дѣвчиною, а вмеръ на еи рукахъ. А жѣнка покинула его на першѣмъ роцѣ, пошла на архирейскій хуторъ и стала за доярку до корѣвъ, чи за ключницю, чи що. Вмираючи покойный глянувъ на мене, опѣся на Галю, тай каже: — Не своею смертю я вмираю; мене вбила семинарія, та... Не докѣнчивъ, голубъ свизый! хлинувъ тай погасъ, якъ свѣчка на водоеятіи. При тѣмъ я самолично була и все памятаю, бо менѣ жаль за сыномъ, жаль на людей, що згубили его тай мене коло нѣго. Умеръ покойничокъ! — закончила Люборадска и почала молиться, а слѣзы такъ и капають. За него моливъ ся и панотець, та сей скѣнчивъ и чарку наливъ, а она все молилась. Фоня сидѣвъ понурившись. Далъ стара закончила зѣхнувши: — Боже, Боже! Претерпѣвый до кѣнця спасенъ будетъ!

Тодѣ отецъ Ковиньскій взявъ чарку въ руки тай каже: — Нѣ, мамуню! Дай же намъ Боже здоровля, а помершимъ вѣчный упокой!

— Со святыми упокой душъ усопшихъ рабъ твоихъ и рабинъ и ерѣвъ! — одказала Люборадска.

Выпили чарку и Фоню попоштували. Се вже була остання чарка пѣся полуденку. То Фоня зъ молодымъ Ковиньскимъ пошли на двѣръ, а старый Ковиньскій почавъ розпитуватись.

— А у васъ, мамуню, опрѣчь отца Антонія бѣльше дѣтей не було?

— Були ще три дѣтки, тай имъ Богъ талану не давъ, хибѣ меншѣй...

— Де-жь они? — пытае панотець.

— Старша вышла за Ляха и слѣдъ загубила; менѣча була за кацапомъ, за попомъ таки, и зъ его рукъ пожила смерти. Отъ сѣго Фонѣ мати була, — Оріся звалась. Що то за дѣтина була! Я таки сама еѣ занастила, бо присилувала выйти за кацапа! Лучче-бъ була подѣ лѣдъ пустила.

— Чи то тѣльки вы одній силою оддали свою дочку! Та-же оно мало що не завсѣгды такъ буває! Ге, якъ бы зважати на дѣвчій розумъ!

— Треба, панотче, зважати. Бо опѣся такъ будуть плакати на батькѣвъ, якъ моя Оріся покойна на свою маму плакала.

— Не вѣмъ, мамуню, Богъ такую долю судивъ, якъ вашѣй Орісѣ, нехай й царство небесе! Та ось що: якъ того вашего зятя звали, що вы Ляхомъ его звете?

— Кулиньскій, панотче.

— Герѣзимъ?

— Герѣзимъ.

— То я-жь ихъ обоихъ зазнавъ! Та нема вже обоихъ. Онъ умеръ, а она зарѣзалась — бѣльше того, що зъ голоду, бо жаднѣ була и на шматокъ хлѣба. До того ще й дѣти допѣкали йи, все хапокишкою лаяли. То она й не вытерпѣла — зарѣзалась. Ще й въ перехожого солдата ножа позичила — они й пѣстой одбывали, — бо своего ножа не було. Такъ у хлѣвчику зарѣзалась, въ недѣлю: пошла нѣбы сорочку вбирати тай зарѣзалась.

Стара вже давно не чула, що панотець говоритъ: пожовкла якъ вѣскъ и тѣльки одхлипуе.

— Воды! — закричавъ панотець.

Та й вода не помогла: зглянула стара по коршмѣ, хотѣла на образы подивитись, та не було, то тѣльки перекрестилась. Глянула на Ковиньского и на Фоню, що тутъ же ставъ, — мовъ бы просила: не кидай его! онъ сирота, и не виненъ, що осирѣтѣвъ! — и слѣзы рѣчками потекли. Такъ и застыгла, що слѣзы текли по лицѣ. Ковиньскій и поховавъ еѣ тамъ таки при дорожѣ на могилѣ. Не встигла стара розказати, де Текля дѣлась, то мы розкажемъ. Тодѣ саме, якъ ся тутъ умирала, у манастырѣ въ лѣсѣ подѣ Немировомъ постригали Теклю на старшу послушницю: залякалась свѣтового лиха, то й добра одцуралась.

Поховавши бабу, Фоня зъ Ковиньскимъ поѣхавъ до Крутыхъ. Въ Крутыхъ Ковиньскій и каже ему: — Я ще хлопцемъ бувъ, а твоѣй дядько Люборадскій ще менѣчимъ; тодѣ я въ нѣго чоботы вкравъ. Позволь же теперь одкупитись. — И давъ ему три карбованцѣ. Фоня ажъ въ руку поцѣлувавъ. Онъ тодѣ бувъ уже въ четвертѣмъ класѣ и сидѣвъ на тѣмъ самѣмъ мѣсцѣ, що колись було Антошовымъ, бо на партѣ было вырѣзано: „класъ, ты дуракъ безъ насъ, а мы безъ тебя вдвое“. Коло сихъ словъ скрипка подѣ низомъ, а зъ верхи смычокъ.

Черезъ кѣлка день пѣся похорону Люборадской подѣ Махтуловою коршмою стояла пара коней въ бричѣ; зъ коршмы выходила молода попада, така роскѣшна зъ себе, и зъ нею панотець, а за ними два хлопчики. Все то до Крутыхъ тягло.

— Такъ дѣ грѣбъ Люборадской? — почавъ панотець.

— Отъ на сю могилу показувавъ Махтула, — од-

казала паніматка, и додала: — А знаєте, що я мала бути ви невѣсткою?

— Якъ такъ?

— Та-же мене були посватали за ви сына, а пѣсля бѣдали силою за теперѣшнѣго мого пона. Я плакала тодѣ, а теперѣ дякую, бо Богъ спасъ бѣдѣ вдовства.

— Ха-ха-ха! — засмѣявся панотець.

— Я ажъ умлѣвала, — говорила далѣ попада, — не хотѣла. Кажу, що нѣ вийду за сього, поки Антоній не оженитъ ся. Мѣй теперѣшній-бы-то пѣпѣ взявъ и черкнувъ до ректора семинаріѣ письмо, а той хутчій до архирея, тай Солодьки почислили за мѣймъ, а Люборадскому высватили дяконѣвну зъ архирейского хутора. Се вже, правда, тодѣ було, якъ я стала Робусиньскою. Антоній умеръ, а я собѣ щаслива.

— И вамъ не грѣхъ? — каже панотець.

— Не знаю. Знаю тѣльки, що менѣ добре: паны мене люблять, и все. А що той бувъ гарный, а сей поганый, то овва! Чи то мало другихъ на свѣтѣ!

Зѣтхнувъ панотець и подумавъ собѣ: — И ты-жъ добра! нѣчого казати! — тай каже: — Де-жъ сироты дѣлись, якъ вашъ зайнявъ Солодьки?

— Сироты? Благочинникъ бувъ дядько моему попови, то описавъ Теклю, а архирей замкнувъ еѣ въ манастырь разомъ зъ матѣрю. Мати-жъ бѣдула свое тай пѣшла жити до сына, де вже живѣ Фоня, маленькій сынъ того засудженого кацапа. А Текля осталась въ манастырь. Опѣсля, якъ умеръ Антоній, стара просилась у проскурницѣ, та не знаю, чи дали, чи нѣ. Я чула тѣльки, що покѣйна наймала хату и зарабатывала поденне, доки якійсь панъ не жжалкувався и не давъ їй хату зъ городомъ въ доживотѣ.

— Несчастлива! На що-бъ вашему выганяти! — каже панотець.

— А що-жъ, выдѣляти имъ було четверту часть поля и всеѣго? Ото такъ! Хибѣ-жъ они що? И хаты не хотѣли продавати; то мы ѣ збули бѣду зъ села.

ПРОПОВѢДЬ НА ГОРѢ.

(Матѣея гл. V.)

(Присвячено Маруся В-анъ К-ч-ий).

Высока скеля. Бѣля неи
Народу тискѣ. Изъ Іудеѣ,
Зъ Брусалима, зъ Галилеѣ
Прийшли старіи и маліи
Послухатъ нѣвого Раввѣи.

Генъ на шпильѣ стоить Мессія.
Онъ наче вѣчная краса:
Вродливый, гарный сынъ Маріѣ,
Привѣтенъ, наче небеса;
По бѣлому якъ снѣгъ хитонѣ
Роскѣшный кучерѣ висѣтъ,
Промѣнемъ правды и любви
Пророчѣи очѣ ажъ горятъ,
А на чолѣ его высокѣмъ
Печать великого ума,
Неначе сыявомъ широкимъ
Лягла тамъ Истина сама.

Скрѣзь на горѣ у нѣгъ Мессіѣ
Лунае гомѣнъ навкруги —
На морѣ такъ лунають хвилѣ

Бючись въ крутіи береги;
Дѣйпро старый оттакъ шумуе
Черезъ пороги плывучи,
Ревѣ и стогне онъ, хвильюе
У морѣ слѣзы несучи.
Лунае гомѣнъ: „Воля-доля
„Колись свѣтила якъ зоря,
„Теперѣ у насъ ярмо неволѣ
„И жореткѣсть Ирода царѣ“.

У гору руку звѣвъ Мессія,
Давъ знакъ, що хоче говоритъ;
Замовкло все, мовъ онѣмѣло,
Духъ притаило и мовчить.
Всѣ ждуть: отъ-отъ спасенне слово
Промовить до людей Раввѣи,
Сподѣване, бажанне, нѣве,
Те слово правды и любви.
И онъ отверзъ уста святіи,
И зъ нихъ, немовъ зъ ключа вода
Лила ся сѣрѣбломъ и брѣнѣла
Наука истинно святѣ:

„Блаженъ, хто гордошѣвъ не має,
„Въ кого духъ пѣхи не сидить,
„Хто въ скриняхъ золота не дбае,
„Хто на громаду звѣкъ робить,
„Хто брата темного навчае,
„У хату вѣбогу вносивъ свѣтъ,
„А самъ якъ „духомъ нищѣ“ буває, —
„Тому на небѣ царство въ вѣкъ!“

„Блаженъ, хто щирими слезами
„Чужу оплакуе бѣду,
„Вѣтшае брата въ днѣ печали,
„Розважить тугу зъ нимъ, нудѣгу.
„Блаженъ! До него въ днѣ турботы,
„Въ часы, коли душа болитъ,
„Въ годину суму, слѣзъ, скорботы
„Изъ неба радѣсть загоститъ.

„Блаженъ, хто серцемъ незлобивый,
„Хто приязно живе зъ людьми,
„Блаженный кроткій, не сварливый,
„Тѣи будутъ дѣдичѣи землѣи.

„Блаженъ, хто Истины святои
„Жадае, алче, мовъ ѣды,
„Мовъ подорожній въ лѣтяню спеку
„Жада криничной воды.
„Сытнѣи для него буде трава,
„Погоже, чѣстѣе питѣ:
„Добро землѣи, народнѣи слава,
„Громадѣске вольнѣе житѣ.

„Блаженъ, хто милостивъ буває,
„Хто немущому дае,
„Голодныхъ кормить, напуває,
„Одежу вѣбогимъ роздае,
„Хто йде провѣдати въ неволѣ
„Яремныхъ узникѣвъ въ тюремѣ,
„Хто вдовамъ, сиротамъ въ недѣлѣ
„И безпомощнымъ въ чужинѣ
„У помѣчь стане, братомъ буде!
„Такого двѣрь бѣда мине,
„Вины его Господѣ забуде,
„Грѣхѣвъ его не помяне.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

„Блаженъ, хто задрости не знае
„И сердце чистее въ грудѣ
„Безъ плямы носить, и плакае
„Завѣтъ святой: не осуди!
„Хто не завидуе нѣкому
„И пометы въ сердцѣ не таить,
„Хто ворогу не зычитъ злого, —
„На небѣ Бога той узрѣть.

„Блаженъ, хто сѣе у народѣ
„Зерно найкрасше на землѣ:
„Зерно любви, братерства, згоды
„Въ громадѣ, въ хатѣ и въ семьѣ.
„Усѣ, що щедрою рукою
„Плекають згodu мѣжъ людьми,
„Тѣ въ царствѣ Бога назовуть ся
„Его кохаными дѣтьми.

„Блаженъ, хто правду возвѣщае,
„Кого за правду катъ гнобить,
„Въ чужину жити проганяе, —
„Тай въ царствѣ Бога буде жити.

„Блаженъ, хто за мою науку,
„За правды-истины слова
„Терпѣти-ме наруги й муку
„И встопить наче ся скала!
„Блаженный вы, коли васъ гонять
„На мене лжущіи каты:
„Нехай мордують и позорять
„Брыдкои словомъ клеветы!
„А вы на брѣхнѣ не вважайте,
„И въ тяжкій, лютіи часы
„Радѣйте, грайте, уповайте,
„Що мзда васъ жеде на небеси!“

Кіевъ, 19/31 жовтня 1886.

О. Я. Конискій.

КОРОТКА ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОЙ.

Написано Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ ЧЕТВЕРТЫЙ.

(Дальше.)

Кромѣ писемъ апокрифическихъ, выданныхъ у Львовѣ, важныя суть еще деякія статьи, що находятъ ся въ рукописныхъ збѣрникахъ бібліотеки Львовскаго Василіанскаго монастыря подѣ числомъ IV. и XVIII. Тѣ и инші рукописи описавъ вельми бережливо дръ Омелянъ Калужняцкій, профессоръ университета Черновецкаго¹⁾, и подавъ многоцѣнный загалный поглядъ на литературу апокрифичну. Такъ въ збѣрнику подѣ числомъ IV. замѣщено невеличку статью „Слово о сотвореніи неба и земли“, де говорить ся про чотыри углы землѣ, про дванацать ворѣтъ свѣта на заходѣ и всходѣ, про дванацать цутій сонця й мѣсяця и т. н. Важнѣйшій суть статьи въ збѣрнику зъ 1563. р. подѣ числомъ XVIII.²⁾, де зустрічають ся одповѣди на такіи пытанія, якъ: „чѣго ради попусти Богъ діаволу боротися съ родомъ чловѣчскимъ“

¹⁾ „Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ языка и писема, находящихся въ бібліотекахъ и архивахъ Львовскихъ“. Е. І. Калужняцкаго. Кіевъ 1877.

²⁾ Се есть величій збѣрникъ поученій, словъ церковныхъ, житій Святыхъ (всѣхъ сторонъ есть 1006).

(стор. 259 и слѣд.), або „како Предтеча сзродникъ бысть первой жєнѣ Іосифа обручника“ и т. н. Мѣжъ казками и легендами сего збѣрника вызначуе ся оповѣдане про Анфилога, царя Сарациньскаго (стор. 993—998)¹⁾, одтакъ „повѣсть о понагѣи²⁾ святыхъ Богородицы“, де говорить ся про неприязнь апостоловъ Христовыхъ до Ѳомы и протѣ, що преев. Богородиця подарувала Ѳомѣ свою зѣницю на знакъ, що стрѣтилась зъ нимъ въ небѣ (стор. 998—1000). Слѣдуе опбѣля видѣне св. Нифонта о смерти, се-бѣ-то о судьбѣ душъ христіаньской по еи одлученю одъ тѣла (стор. 1000—1003) и наконецъ видѣне того-жъ Нифонта о „русалияхъ“. Тутъ говорить ся про народный игрища, въ котрыхъ бѣсы ведутъ танецъ. Хто же бувъ тыми бѣсами, можна дознатися изъ сєи замѣтки: „бєси иже суть русаліа или скомороси“ (стор. 1005)³⁾.

II. Литература религіино-драматична.

1. Генеза русскихъ мистерій⁴⁾.

Руска литература религіино-драматична вытворилась изъ одвѣтной литературы польской, котра въ засновку своѣмъ не есть оригинальна, але являе ся неначе переспѣвомъ религіино-драматургіи въ заходной Европѣ. Тая-жъ драматургія, рѣвно якъ стародавня трагедія грека, основуе ся на обрядахъ религіиныхъ, именно першіи элементы заходно-европейской драматургіи включаютъ ся въ церемоніалъ богослуженія католическаго. Такой-то сценичній представлень, що вытворились зъ богослуженія и обрядовъ церкви римской, звались „мистеріями“⁵⁾. Первѣстною мистерією були „пасеіи“, с. е. сцены, изображающіи искуплене свѣта Сыномъ Божиимъ. Тѣ сцены вызначувались напередъ пантомимами, одтакъ спѣвомъ и рецитативомъ, и ажъ пѣзѣннѣе въ религіинои дѣѣ развивавъ ся діалогъ. А по-за-якъ такіи мистеріи были вельми поважніи, то представляли ихъ священники зъ церковною прислугою въ олтарѣ въ мовѣ латиньской. Зъ годомъ-перегодомъ тѣ мистеріи обняли ще иншіи подѣѣ зъ жизни Спасителя: особливо-жъ популярными были сцены зъ исторіи Рѣздва Іисуса Христа. Небавомъ опбѣля проявивъ ся въ религіиныхъ мистеріяхъ элементъ комичный, що выражавъ ся масками и грубыми шутками. Одтакъ уже тогдѣ, коли тѣ набожніи драмы представлялись въ ол-

¹⁾ Профессоръ Калужняцкій выпечатавъ сю казку Анфилога въ наведеній розправѣ „Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ...“, (стор. 26—28).

²⁾ понагія — панатія, грец. *παναγία* = святѣсть, Богородиця.

³⁾ Русалія — игры Русалокъ, игры скомороховъ. Русалки въ поганьской Руси вважались гарными, блѣдолицыми дѣвчатами, що жили именно въ дѣвцѣхъ, и одѣи розходились по иншихъ рѣчкахъ, озерлахъ и кєриницахъ. Свой рѣдъ умножали они утопленными дѣвчатами и дѣтьми, що вмерли безъ хрещенія. Въ день Троицкій бѣгали Русалки по лѣсахъ и поляхъ до дня Петроваго; свой же великденъ святкували они въ Сухій четвертъ на Троицкому тыжню. — „Русалию“ въ хрещеной Руси звались Зеленыя свята. — Скоморохи были неначе душою въ народныхъ забавахъ и въ обрядахъ поганьской Руси; безъ ихъ проводу не бѣбулась нѣяка игра, изъ-за чого пѣзѣннѣе скоморохомъ звали весельчака.

⁴⁾ Важнѣйша литература: „Poezya dramatyczna: dyalogi pobożne...“ (Mich. Wiszniewskiego Historia literatury polskiej. Tom VII. W Krakowie 1845, p. 216—346). — „Кіевская искусственная литература XVIII. вѣка, преимущественно драматическая“ („Очерки изъ исторіи украинской литературы XVIII. вѣка“. Н. Петрова. Кіевъ 1890). — Н. Петровъ, „Старинный южно-русскій театръ и въ частности вертепъ“ („Кіевская Старина“, томъ IV., 1882, стор. 438—480).

⁵⁾ Грецке слово *μυστήριον* знач. тайна.

тарф, виступав кунець, що продавав муриносицям пахучий зела, або й являв ся чортъ, продаючи Юдѣ Исхариотскому тую верѣвку, на котрій сей зрадникъ мавъ повѣситись. А вже-жъ зъ явою чорта въ олтарѣ мистеріѣ перестали бути виключно релігійними; не дивно про-те, що почавши одъ вѣку XIII. єпископы заказували устроювати въ костелахъ такі сценичні представлення, въ котрыхъ проявлялись грубі маски и шутки. Тодѣ-то мистеріѣ перейшли зъ костела въ школу або на базаръ, де для нихъ розвою було бѣльше свободи, изъ-за чого мову латинську скоро замѣнено мовою народною¹⁾. Одъ того часу релігійна драматургія хѣснувалась не тѣлько библійними оповѣданями церковними, але оживлялась такожъ поезією простонародною, котра ґрунтує ся на свѣтоглядѣ поганьськомъ. Такъ отже навкруги библійнихъ характерѣвъ чимъ разъ бѣльше стали появлятись особи, выдумані фантазією: свѣтъ идеальный приймавъ прикметы свѣта реального.

Духовні драми дѣлено спершу не на акты, але на днѣ. Такъ найдавнішу польську мистерію треба було представляти три днѣ. Їхъ написали (1533) Доминиканы въ Краковѣ, зображаючи въ 108 сценахъ жизнь Спасителя одъ входу его въ Брусалимъ ажъ до смерти. Польскій мистеріѣ звано „діялогами набожними“. Коли тѣ діалоги своєю повагою оказались нудними, то мѣжъ актами виступавъ весельчакъ, котрый всѣлякими шутками бавивъ гостей. И тѣ-то забавні сцени, якій вмѣщувано мѣжъ актами, звались *интермедіѣ* або *интерлюдіѣ*²⁾.

Зъ Польщѣ перейшла въ Русь тая новѣсть литературна именно тогдѣ, коли митрополитъ Петро Могила, засновавши въ Кіевѣ коллегію по взѣрци академіѣ Краковской, переймивъ зъ Польщѣ весь апаратъ заходно-європейской культуры. Кажуть однакже³⁾, що вже при Кіевськомъ митрополитѣ Іовѣ Борецькомъ (1629) заведено по церквахъ пасіѣ, котрі були подѣбні пасіямъ церкви римской. Рѣкъ одѣсла (1630) выдано у Львовѣ „*Верше съ трагедіѣ Христовѣ-пасхонѣ*“ (зъ трагедіѣ *Христовѣ пасхонѣ*), котру написавъ мабуть св. Григорій Назіанзенскій. Дѣя въ сѣй мистеріѣ вельми проста; виступають лишъ сѣ особи: Мати Божя, Марія Магдалина, євангелистѣ Іоаннъ, Іосифъ и Никодимъ. Появляє ся такожъ хоръ, що потѣшає Матѣрь Божу въ єй горюваню.

2. Розвѣй релігійної драми на Руси.

По заснованю Кіевской коллегіѣ професоры поетики стали писати школьні драми, котрі представляли „спудѣ“ (студенты) въ часѣ свободнѣмъ одъ наукъ. Духовный регламентъ зъ 1720. р. позволявъ „спудѣмъ“ дѣяти въ роцѣ „дѣлати комедіѣ“. Такою-жъ школьною драмою єсть мистеріѣ п. з. „*Дѣйствіє на страсти Христовѣ списанное*“. Кажуть, що авторомъ єй бувъ Лазарь Барановичъ. Сюды належить такожъ релігійный діалогъ п. з. „*Мудрость предвѣщала чрезъ благородныхъ Россіи младенцовъ въ училищномъ коллегіумѣ Кієво-Могилянскомъ стихотворнымъ сложеніємъ явствовашася*“⁴⁾. Се суть мистеріѣ, що односились до „пасіѣ“ и зображали страсти Спасителя свѣта. Хоча же ихъ предметъ бувъ дѣйстно драматичный, то однако руской вѣдачі подобались далеко бѣльше

драматичный сцени зъ исторіѣ Рѣздва Христоваго. Въ загаль тѣ середньовѣчній мистеріѣ, що ґрунтувались лишъ на библійной исторіѣ та на обрядахъ церковныхъ, именно же мистеріѣ пасіѣ, не могли на Руси-Украинѣ розвиватись, по-за-якъ въ нихъ не було елементу народного. Ажъ мистеріѣ Рѣздвяній могли вдоволити Украинцѣвъ, тому-що вже весела подѣя библійна спонукувала автора до заявленія гумору народного.

Релігійно-драматичній мистеріѣ, списаній на Руси, звались „комедіями“, „трагедіями“ або й „трагедо-комедіями“. До найдавнішихъ Рѣздвяныхъ мистеріѣ належить комедіѣ Дмитра Ростовского на „*Рождество Христово*“¹⁾. Она уложена въ стилѣ давнѣйшихъ мистеріѣ; тѣлько сцена мѣжъ пастухами єсть подекуды шуточна. Въ сѣй комедіѣ перемѣшаній символічний персонажікаціѣ рѣжнихъ абстрактныхъ понятій зъ дѣями євангельскими. Попереду комедіѣ замѣщено анти-прологъ и прологъ.

Въ анти-прологѣ *Людская Натура* сумує про своѣй упадокъ и про смерть, що єй ожидає. *Надежда* потѣшає єй, обѣщає поворотъ золотого вѣку, а зъ *Надеждою* разомъ являють ся *Любовь, Кротость, Незлобіє, Радость*, — але противъ *Надежды* повстає *Разсужденіє* и говорить, що *Людскую Натуру* ожидає не золотый, а зелѣный вѣкъ. Одатъ разомъ зъ *Разсужденіємъ* заговорили *Грѣхъ, Ненависть, Ярость, Злоба и Плачъ*. *Натура* въ розпуцѣ приликує *Смерть*. Появляє ся *Смерть* и хоче заєсти на тронѣ, та *Жизнь* не допускає єй и обѣщає *Людской Натурѣ* безсмертїє. Опѣсля въ короткѣмъ прологѣ слѣдує розправа про короткій часъ життя людскогого.

Сама драма починає ся такожъ символічнымъ розговоромъ *Земля* зъ *Небомъ*. *Земля* сумує зъ-за свого горя, а *Небо* потѣшає єй кажучи: „*Тебѣ ожидаєть честь бѣльше прежней*“. *Милость Божя* потверджує обѣцянку *Неба*. Ажъ ось чути ангельскій спѣвъ: „*Слава вышнихъ Богу*“, а мѣжъ-тымъ зъ пекла виходить *Вражда*, и прикликує *Вулкана* и *Циклопѣвъ*, каже до нихъ: „*Куйте копїя, стрѣлы, цѣпи! сотворю пролитіє крови*...“

Потѣмъ переходить драма въ свѣтъ дѣйстности. Являють ся три пастырѣ: двоєхъ пошло за купномъ прожитку въ гѣродъ, третій, Борисъ, лишивъ ся при бѣвахъ и дожидає товаришѣвъ. Они приходять. Одинъ зъ нихъ горбатый, косоокій старецъ, — звали єго Аврамомъ; другій молоденькій, Атоня. Аврамъ признає ся, що зайшовъ „на кружало“²⁾, за алтынецъ³⁾ выпити винишка“. Борисъ пытає єго: „А менѣ-жъ не купишь?“ Аврамъ каже, що купивъ, и одтакъ пастырѣ посѣдали до вечерѣ. Небавомъ сказавъ Аврамъ, що треба їмъ швидко ѣсти та й ити до стада, щобъ якій вовкъ не влѣзъ въ ограду. Саме-тогдѣ учули они хоръ ангелѣвъ. Пастухи зѣ шматкомъ хлѣба въ ротѣ глядять одинъ на другого и не розумѣють, що дѣє ся коло нихъ. Наконецъ Атоня смѣрить на небо и каже, що видить високо птичокъ, але Аврамъ пѣднѣвши голову горѣ говорить: „*Братъ! кажется робятка*“⁴⁾ *стоятъ невелички*“. Та одказує Атоня:

„*Судари! и хто видає робята съ крылами?*“

Птицы-то залетѣли межѣ облаками...“

¹⁾ Свои релігійні комедіѣ писавъ Туптало-Ростовскій ще тогдѣ, коли живъ на Украинѣ. Ихъ представляли студенты коллегіѣ Могилянської. Изъ шести драматичныхъ творѣвъ сего ґрамотѣя збереглась доси лишъ сєя одна комедіѣ на „*Рождество Христово*“.

²⁾ кружало — шанокъ; ³⁾ алтынъ — російська монета, що обймає три копійки; ⁴⁾ робятка — дѣти.

Пастырь успокоились, вечеряли дальше и збирались ити до овецъ, аж ось появивъ ся имъ ангелъ и звѣстивъ, що близъ Вифлемеа въ вертепѣ мѣжь воломъ и ослонъ въ яслахъ лежить новородженый Спаситель людскаго роду, преславленный царь. Та простодушный Аврамъ каже ангелови, що бнѣ мабуть заблудивъ, що его вѣдай послано ко князямъ, „штобы они великому царю поклонъ дали“, а не ко бѣднымъ пастухамъ. Однакже ангелъ заявивъ имъ, що именно ихъ, убогихъ пастуховъ, завывае до себе царь царѣвъ, пастырь пастырѣвъ. И озвавъ ся до ангела Борисъ:

„О сударь, надобно ли что въ поклонъ понести?“

Штобы не великъ, якъ нашъ князь, въ шеню вонъ вести!“

И одповѣвъ ангелъ пастырямъ, що Господь не потребуе даровъ, що бнѣ самъ дае дары; нехай несуть ему въ даръ чисте сердце. Тогдѣ ангелъ ставъ невидимый, а пастухи берутъ колачъ и вино, одягають ся „въ чулки, лапти новыє“¹⁾, и йдуть до вертепу. Побачивши новородженого Спасителя дивуютъ ся они дивомъ великимъ, що хочъ у него на небѣ палатъ богато, бнѣ теперь тутъ „въ вертепнишкѣ лежить убого, въ яслѣхъ, на остромахъ спить, между буй скотомъ“.

За поклономъ пастуховъ слѣдуе исторія поклону „волхвовъ“. Навпередъ являе ся *Любопытство звѣздочетское*. Оно видить на небѣ звѣзду нову и не може второпати, що се за звѣзда? Перечисляе бѣдакъ всѣ звѣстныя собѣ звѣзды и громады звѣздъ, але нова звѣзда на нѣяку не похожа. *Любопытство* выкликне зъ гроба мудрого Валаама. Сей звѣщае, що се та-сама звѣзда, про котру бнѣ колись пророкувавъ. *Любопытство* говорить, що хоче впевнити ся про правду его слѣвъ и що пошле за тою звѣздою „волхвовъ“. Опѣсля закрывае оно гробъ Валаама кажучи: „Почивай съ миромъ!“

Сцена змѣняе ся. Иродъ на тронѣ, окруженный вельможамы, выхваляе ихъ вѣрну службу, а они прославляють его величъ. Спѣваки спѣвають ему про Аполлона и про музы. Саме-тогдѣ приходитъ посланецъ бѣдъ троихъ „волхвовъ“, названныхъ трома царями, и ломанымъ языкомъ просить²⁾, щобъ пустили ихъ поклонити ся цареви иудейскому. Три „волхвы“ являють ся передъ Иродомъ, а потѣмъ бѣдхотять, бѣдати поклонѣ новородженому цареви. Иродъ не дождавшись повороту „волхвовъ“, розсердивъ ся вельми и за порадою одного зъ сенаторовъ велѣвъ побивати въ земли Вифлемеискѣй всѣ дѣти до двохъ лѣтъ вѣку. Сцена 9. 10. и 11. представляе рѣзню дѣтей и „длинный плачъ и рыданіе подобіемъ плаченной Рихли“. Въ 12. сценѣ Иродови приносять головы вбитыхъ дѣтей: Иродъ зъ утѣхи каже спѣвакамъ спѣвати пѣсню, плескати въ долонь, а самъ въ похмѣлю засыпае на тронѣ. Мѣжь-тымъ чути голосъ *Невинности*; се голосъ крови дитячон кличе до Бога о помѣсту, проклинаячи кровопийцю. На голосъ *Невинности* Истина выдае грѣбный засудъ вѣчнои муки тиранови.

Иродъ будить ся зъ просоня и чуе страшный бѣлъ въ тѣлѣ. Прикликують лѣкаря, который таке говорить: „Готовѣтъ ему гробову постѣль, а самъ втѣкайте! смрѣдъ бѣдъ него выходитъ смертельный“. Всѣ покидають Ирода, — тиранъ умирае въ мукахъ страшныхъ. Сцена 16.: Иродъ въ пеклѣ. Въ сценѣ 17. *Смерть* чванять ся своею побѣдою; она напоила кровно землю Вифлемеиску, по-

сила, якъ траву пѣдъ косою, 14.000 дѣтей, и наконецъ „повергла царя Ирода въ гортань Цербера“. „Я паную надъ чловѣкомъ!“ каже *Смерть*, „я сильна, и буду володѣти нимъ по всѣ вѣки. Сяду на престолѣ; положу вѣнецъ на голову мою!“ — „Не торжествуй!“ бѣдакуе *Жизнь*, — „я сяду на престолѣ на вѣки и возведу съ собою чловѣческое Бѣство. Славою и честію его уваичаю“. Чловѣческое Бѣство кланяе ся передъ *Жизнію*, а *Жизнь* вкладае на него вѣнецъ. Въ послѣдній (18.) сценѣ *Крѣпость Божія* говорить про кары грѣшниковъ и про нагороды за жизнь праведну. — Опѣсля въ эпилогу звертае ся просьба до всѣхъ слухачѣвъ, чтобы простили „согрѣшившихъ въ дѣйствѣ“, се-бѣ-то, щобъ извинили тыхъ акторѣвъ, що въ представленю дѣѣ може не вдовольнили слухачѣвъ.

Изъ огляду сего комедіи Рѣздвяной можна дѣзнатись, що у Дмитра Ростовскаго бувъ справдѣ талантъ до драматургіи, та що тѣлько правила схоластичной поэтики приневольили его придержуватись середньовѣчной манеры въ твореню мистерій. А вже-жъ и тутъ въ сценѣ пастуховъ проявляе ся вдача украинска, що гуморомъ своимъ оживляе и схоластичну мертвоту.

Крѣмъ мистерій пасхальныхъ и рѣздвяныхъ були на Руси ще мистеріи чудесъ, або „миракль“, въ котрыхъ представлялись житє, дѣла и чуда Святыхъ, популярныхъ въ народѣ. Сюды належить именно дѣялогъ п.з. „*Алексѣй, чловѣкъ Божій, на честь царю Алексѣю Михайловичу чрезъ шляхетну молодѣ на публичномъ діалогѣ явленый*“. (Печатано въ Кіевскѣй Лаврѣ 1674. р.)¹⁾. Одъ мистерій бѣдають ся такожъ такі творы, що вважають ся неначе драматизоваными библіино-историчными хрониками, н. пр. комедія Симеона Полоцкаго „о блудномъ сынѣ“²⁾, и трагедо-комедія Лаврентія Горки п.з. „*Патріархъ Іосифъ*“, написана 1708. р. Вирочѣмъ во всѣхъ мистеріяхъ рускихъ велику часть представленя займали морали (moralité), въ котрыхъ пѣдъ аллегоричными именами зображались абстрактныя понятя, н. пр. Надѣя, Любовь, Ненависть, Плачъ и т. и. — Опѣсля найшлись такі грамотѣѣ, що намагались писати драмы историчны. Сюды односятъ ся два творы драматичны, котры приписують ся Теофанови Прокоповичу, яко авторомъ³⁾, а то: а) трагедо-

¹⁾ Важна естъ трагедія Симеона Полоцкаго „о Навуходоносорѣ, о тельцѣ златомъ и трехъ отрокахъ въ пещи“; але-жъ она була звѣстна именно въ Московщинѣ, де любувались спектаклемъ, якъ троихъ „отроковъ“ вкинено въ пещь огненну.

²⁾ Моральна наука въ сѣй комедіи высказуе ся послѣднимъ монологомъ „блудного сына“. Пѣзнавши свои грѣхи обѣщае бнѣ слухати отца кажучи:

...„Отседѣ хочу пребывати
Въ послушаніи, себе подчиняти,
Познахъ бо нынѣ юность дурность быти,
Аще кто хоцетъ безъ науки жити“.

³⁾ Теофанъ Прокоповичъ родивъ ся въ Кіевѣ 7. червня 1681. року. До 18. року житя вчивъ ся въ школахъ Кіевскихъ, именно въ коллегіи Могилянскѣй, опѣсля похвѣвъ за границу и навпередъ учивъ ся въ школахъ польскихъ. Тому же, що до тыхъ шкѣлъ православный не мавъ приступу, принявъ Прокоповичъ унию, и бѣдакъ зайшовъ ажъ въ Римъ, де вступивъ въ коллегію св. Атанасія. Въ столицѣ свѣта взуиты полюбили талантливаго Украинца, который швидко познакомивъ ся не тѣлько зъ литературою класичною, але й зъ цѣлымъ апаратомъ тогочасной науки богословской. Въ 1702. роцѣ вернувъ ся бнѣ на Украинну и принявши опять вѣру православному пострегивъ ся въ черцѣ и ставъ учителемъ въ Кіевскѣй коллегіи, котру Петро В. (1707) перетворивъ въ академію. Тогдѣ-то уложивъ Теофанъ поэтику и написавъ трагедо-комедію „Владиміръ“, котру студенты представили

¹⁾ чулокъ — панчоха; лапоть, хоодакъ, постолы.

²⁾ „Твою землю Вифлемею пошель, поклонился

Нову царю иудейску, да домъ воротился...“ (Н. Костомаровъ, „Русская исторія въ жизнеописаніяхъ...“ Томъ II, стор. 534).

комедія въ 5 дѣяхъ п. з. „Владимиръ, воевода славнороссійскихъ странъ князь и повелитель... въ православной академіи Могилянскій Кіевскій на позоръ россійскому роду отъ благородныхъ россійскихъ сыновъ добръ зде воспитуемыхъ... лѣта Господня 1705, іюля 3. дня показанный“; — б) драма въ 5 дѣяхъ п. з. „Милость Божія, Украину отъ неудобъ носимыхъ обидъ людскихъ чрезъ Богдана Зноівя Хмельницкаго, преславнаго войска запорожскихъ гетмана, свободившия, и дарованными ему надъ Ляхами побѣдами возвеличившия, на незабвенную толикихъ его щедротъ память репрезентованная въ школахъ Кіевскихъ, 1728. лѣта“¹⁾.

Въ трагедо-комедіи „Владимиръ“ выступаютъ на сцену отъ-сей особы: Володимиръ, великій князь Кіевскій, философъ грецкій, который наклонюе его до вѣры христіанскои, три поганскій жрецы²⁾: Жериволь, Куроядъ и Піаръ, та й два полководцы, Метиславъ и Храбрый. Крѣмъ сихъ особъ являе ся ще духъ Ярополка, що выринувъ изъ „ада“, якъ тільки дознавъ ся, що братъ его Володимиръ хоче принять вѣру христіанску. Въ першомъ актѣ духъ Ярополка звѣщае Жериволу будущу долю, и про-те сей жрецъ готовитъ ся вступити въ борьбу зъ Володимиромъ. Въ слѣдующихъ трехъ актахъ дѣя розвивае ся, а въ пятѣмъ актѣ проявляе ся катастрофа: руина болванѣвъ и принате христіанства. Трагедо-комедія Прокоповича кѣнчитъ ся хоромъ апостола Андрѣя й ангелѣвъ. Въ сѣмъ творѣ драматичномъ находятъ ся подекуды такі живі, комичні сцены, котрі скорше могутъ належати до якои интерлюдіѣ, нѣжъ до поваж-ной драмы. До такихъ шутивыхъ мѣсць належить характеристика поганскаго жреца Жеривола, про котораго другій жрецъ Піаръ розказуе отъ-се своему товаришеви Курояду:

„Видѣлъ, когда напитанный
Многими онъ жертвами лежаше во хладѣ,
А чрево его блане превеликой кладъ
Подобное. Обаче въ сытости толикой
Знаменіе бысть глада и алыбы великой.
Скрежещаше зубами на-мнозъ безъ мѣры,
Движа уста и гортать, и достойно въры
Слово твоє, Піаре! время не имѣетъ,
И во сѣхъ жрецахъ Жериволь“.

Богатырь трагедо-комедіи, Володимиръ, являе ся реформаторомъ Руси, що бажае сѣ просвѣтити наукою, видячи, що пѣтыма духова есть причиною всякой недолѣ. Про-те Прокоповичъ вкладае ему въ уста ось-такіи просвѣтніи слова:

„Родъ нашъ жестокъ и безсловный,
И письменъ несправедливъ есть сему виновный“³⁾.

на школьній сценѣ въ липню 1705. р. Мабуть написавъ онъ та-кожъ драму п. з. „Милость Божія“. — Петро В. полюбивъ Прокоповича и велѣвъ ему (1716) переселити ся въ Петербургъ. Тутъ бувъ онъ головнымъ речникомъ реформъ сего царя и помагавъ ему осушити великій его планы въ политикѣ державной. Коли Петро В. хотѣвъ завести св. Синодъ, то Прокоповичъ написавъ (1720) „Духовный регламентъ“ и одъ тогдѣ бувъ душею новои тои институту духовнои. Царица Катерина I. именовала его (1725) архіепископомъ Новгородскимъ. Прокоповичъ написавъ по-російски багато творѣвъ богословскихъ и историчныхъ. Умеръ 8. вересня 1736. р.

¹⁾ „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Томъ II. Выпускъ 1. Кіевъ 1875; стор. 141—164.

²⁾ жрецъ — священникъ поганскій.

³⁾ Н. Тихонравовъ, Трагедокомедія Теофана Прокоповича „Владимиръ“. (Журн. минист. народн. просв. 1879, май).

Выше одъ трагедо-комедіи „Владимиръ“ стоить драма „Милость Божія...“ Петро въ замѣчав¹⁾, що сѣ написавъ Теофанъ Трофимовичъ, который въ 1728. р. бувъ учителемъ поэтики въ академіи Кіевскій. Драма сея была написана саме-тогдѣ, коли Украинцѣ сподѣвались, що Петро II. приверне назадъ колишню ихъ автономію. Той бо царъ вступивши на тронъ, скасувавъ (1728) малоросійску коллегію, заведену Петромъ Великимъ, позволивъ опять выбирати гетьманѣвъ вольными голосами и звелѣвъ уложити зборникъ права Магдебургскаго та Статута Литовскаго. Въ тѣмъ часѣ (1720) Самойло Величко написавъ свою лѣтопись про Богдана Хмельницкаго, изъ-за чого грамотѣвъ могли справдѣ користуватися богатыми матеріаломъ лѣтописнымъ и звелѣчити „второго Мойсея“ въ творѣ драматичномъ. Однакже авторъ драмы, великій прихильникъ реформъ Петра В., забувъ про свою Украину, що побивалася лихолѣтемъ, и хотѣвъ погодити патріотизмъ украинскій зъ симпатіями для порядкѣвъ російскихъ, изъ-за чого *Смортныіе* до Украины ось-такъ одзвѣвае ся:

„Неподобимъ на земли и на моръ
Монархи російскіи, поборники суще
Иже благочестія, зловерныхъ бодуще,
Тебѣ въ твоей потщася пособляти нуждѣ.
Не лишатъ тя помощи своей, аки чужды.
Подъ тымъ непроломимымъ щитомъ пребывая,
Аки на твердой скаль себе утверждая,
Посмѣеши ся вѣсѣмъ въпроамъ...“²⁾

„Дѣйствія“ драмы суть вельми короткі, по-за-якъ выповнюють ся однимъ або двома „явленіями“ (сценами). Въ дѣѣ першѣй, третѣй и пятѣй выступае „хоръ“, що въ акціи бере живу участь. Именно першій хоръ, въ котромъ „Муза и Аполло глядицую Ляхомъ погибелъ предвозвѣщаютъ“, визначуе ся справдѣ окрасою поетичною. Коли одтакъ Хмельницкій поборѣвъ „Ляхѣвъ“ на Жовтыхъ Водахъ (5. мая 1648), то третій хоръ мѣгъ сему побѣд-никови заспѣвати ось-таку похвальну пѣсню:

Вичной похвалы отъ насъ есть достоинъ,
Храбрый на земли и на моръ воинъ,
Войскъ запорожскихъ Хмельницкій старшій,
Вождь изрядныйишій.
Отечество надъ вся паче возлюбившій,
И его ради ни-во-что вмишлившій
Роскоши, покой, корысти, интраты,
И есь приватный...“³⁾

Мѣжъ-тымъ, коли ученіи грамотѣвъ по правиламъ поэтики списували мистеріѣ та ниншій школьній драмы въ мовѣ книжнѣй, найшовъ ся якийсь тямущій самоукъ, который вѣдай не знаючи схолястичныхъ выкрутасѣвъ, на основѣ практичнои дѣйстности представивъ правду суспѣльно-моральну въ мовѣ зрозумѣлѣй. Се бо незвѣст-ный намъ авторъ въ кѣнци XVII. вѣку, або въ першихъ рокахъ XVIII. в. написавъ драму подъ заголовкомъ „Роз-мова во кратцѣ о душѣ грѣшной, судѣ принявшей отъ суди-справедливаго Христа Спасителя“. Авторъ хотѣвъ показа-ти идеалъ справедливого суда людскаго, про-те въ одноак-товой драмѣ зъобразивъ онъ судъ Божій надъ душею грѣш-ника. Навпередъ въ коротенькомъ прологу высказуе ся, що „не такъ судъ той якъ звикли описовати люде, въ остат-

¹⁾ „Очерки изъ исторіи украинской литературы XVIII. вѣка“. Кіевъ 1880; стор. 51.

²⁾ „Историч. пѣсни малорусс. народа“, томъ II, стор. 161.

³⁾ *ibid.*, стор. 163.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ний день предъ Сыномъ Бога Отца буде". Въ першомъ „видоку“¹⁾ архангелъ Михайлъ выкликуе мерцѣвъ зъ гробѣвъ, чтобы встали й были свѣдками справедливого суда Божого. Въ другомъ „видоку“ Судія приказуе архангелу Михайлу ввести виновату душу, котра видячи, що не зможе боронитись, готова безъ суда пойти до пекла; ѳдтакъ кидае ся на неѣ дѣволъ, але ангелъ „охранитель“ домагае ся, чтобы судъ ѳдбувъ ся свободно. Судія звѣщае, що душа дѣйстно провинила и велить подати книги, де вписано єи дѣла. Дѣволъ показуе „списку“, що въ нѣй онъ списавъ поганй дѣла грѣшной души. Душа старае ся оправдати свои проступки и просить Судіѣ, щобъ єѣ помилувавъ. Тогдѣ ангелъ „охранитель“ звѣщае, що має въ себе списанй и добрый дѣла той души, изъ-за чого Судія приказуе зважити добрый и злы дѣла „на шаль“, почомъ покаже ся, чи тая душа буде карана, чи буде свободна. Въ „видоку“ третѣмъ ангелъ „охранитель“ присмотрюе ся вазѣ, але „злис дѣла добрыхъ переважають“, про-те ѳдступае онъ ѳдъ души. Въ „видоку“ четвертомъ душа хоче оправдатись въ послѣднѣмъ словѣ, „але сумлєня и дѣволъ оную звитяжають“. Такъ скѣпчено слѣдство и дохожденє карне, и ѳдтакъ въ „видоку“ пятѣмъ Судія пытае апостолѣвъ „о сентєнцію“. Одиначть апостолѣвъ кажуть, що душа єсть виновата, одинъ только Іоаннъ просить Судіѣ, чтобы помилувавъ душу грѣшну. Въ „видоку“ шестѣмъ и остатнѣмъ Судія выдае на грѣшну душу „декретъ“, „аби по дѣломъ отнесла за плату“²⁾.

Въ сѣмъ суспѣльно-моральномъ творѣ драматичномъ вызначують ся самы людяны прикметы суда, а то процєсъ карный, оборона, оцѣненє доказѣвъ и заявленє мѣня дванацѣти судіѣ.

3. Интермедіѣ або интерлюдіѣ.

Хоча грамотѣѣ рускй намагались подекуды въ религійныхъ творахъ драматичныхъ оживити неподвижну повагу мистерій своимъ питомымъ, народнымъ свѣтоглядомъ, то все-таки тѣ писаня оставались школьными драмами, котрыми звеселялись только студенты коллегіѣ въ часѣ свободномъ ѳдъ наукъ. Люде неписьменный не могли любоватись тыми комедіями, трагедіями и трагедо-комедіями, котры списувано посля правилъ середньовѣчной, сухой теоріѣ драматичной. Змѣркували скоро письменники, що для тыхъ незрячихъ людей годить ся лекша пожива духова, що имъ могутъ подобатись лишь короткй сцєны, взятй зъ жита щоденного. Про-те межѣ актами мистерій представлялись вже въ XVII. вѣцѣ сцєны шутливй, що въ мовѣ книжниковъ звались „интермедіями“ и „интерлюдіями“, або „междуброшєнными забавными игралищами“. Тѣ интермедіѣ не звязувано органично зъ поважными школьными драмами, и зъ-за того могли они розвинутись въ комедіѣ народий.

Митрофанъ Довгалевицкй, профессоръ поетики въ академіѣ Кіѣвскѣй, въ своѣмъ учебнику „Садъ пѣтическй“ (1736—1737) пише про комедію отъ-се: „Въ комедіѣ выводятся лица легкія, какъ-то: господарь, Литвинъ, цыганъ, Козакъ, єврей, Полякъ, Татаринъ, Турокъ, Грекъ, Италієнецъ“³⁾. По правиламъ же „пѣтики“ (поетики) Георгіѣ

Кониского¹⁾ (1746—1747) „комедія пишется словами шуточными, низкими, обиденными, — словомъ простымъ, деревенскимъ, мужицкимъ“. Сѣ правила о комедіѣ ѳдносились именно до писаня „интермедіѣ“.

Зъ-помѣжъ „интермедіѣ“, досѣ вѣстныхъ, суть безперечно найдавніѣшими тѣ два забавны твѣры руско-украинскй, якй найдено въ давнѣй польскѣй мистеріѣ п. з. „Tragedia albo wizerunekъ śmierci przeświętego Chrzęcięciela, przesłańca Bożego, na pięć aktów rozdzielony. Przydane są i intermedia dwoje, napisany przez Jacoba Gawatto-wicza, Leopolię, naukъ wyzwolonych i philozophiej bakałarza. Odprawowany w Kamionce na jarmarkъ, przypadający na dzień tegosz Jana świętego Chrzęcięciela. Roku pańskiego 1619. Drukowany na przedmieściu Jaworowskimъ u s. Mikołaja“ (4°)²⁾. — Рукописъ сихъ двоухъ интермедіѣ въ польскомъ переписаню збереглась польскимъ писателемъ Осипомъ Игнатомъ Крашевскимъ.

Въ першѣй интермедіѣ выступаютъ на сцєну два мужики: Стецько и Климко. Стецько, господарь сѣльскй, грошовитый але придурковатый, вертае зъ ярмарку домѣвъ, накупивши собѣ горшкѣвъ. До него пѣдходить хитрый Климко. Звѣдавши про велике майно Стецька, Климко оказуе охоту пойти до него на службу. Той ѳбѣщѣе добре єго кормити, и ѳдтакъ Климко звѣщае, що вмѣе звѣрей ловити. И ось показуе Стецькови мѣшокъ зъ лисицєю, що єѣ пѣбы-то въ лѣсѣ вловивъ и каже своему будущому господарю, щобъ купивъ собѣ лисицю. Стецько радъ бы „звѣрка“ оглянути, але Климко каже:

„Ище быстрый, теперъ зъ лѣса, утокъ-бы мєнь до бѣса. Дома його оглядаєшъ, єѣ-жє хороний — нузачишъ“.

Та отъ, въ мѣшку бувъ кѣтъ, а простодушный Стецько не бачивши лисицѣ, торгує єѣ за чотыри „осмаки“. Господарь бере ся розвязувати мѣшокъ, мѣжъ-тымъ Климко ѳдходитъ незамѣтно, захопивши Стецьковѣй горшки та сукману. Наконецъ Стецько ѳдкрыває мѣшокъ, ажъ ось выскакує кѣтъ и втѣкає въ поле. Зажурєный Стецько падыкає-горює изъ-за того, що кота въ мѣху купивъ, та отъ небавомъ бачить, що „бѣсъ“ забравъ єму горшки и сукману. И пѣдходить до него опять Климко, перебранный въ иншу одєжу, кладє горшки Стецьковѣй по-сторонь, прикрыває ихъ сукманою та присыпєе травѣю. ѳдтакъ розпытує Стецька про єго бѣду и заявляє готовѣсть ѳдшукати пакостника, кажуча, що сєй скривъ ся дєсь тутка въ травѣ. ѳпѣсля оба глядають того злодѣя. Климко показує на сукману и впєняє Стецька, що сє лежить той, що забравъ горшки й сукману; и ѳдтакъ каже: „Ну-жє, тою палицѣю гараздъ його по хребтѣ, жє змажєтъ травцѣю пасокою!“ Стецько молотѣетъ палицєю свои горшки, думаючи, що побиває злодѣя. Почувши-жє трєскѣтъ горшкѣвъ и ѳбзнавши про новыѣ обманъ Климка, Стецько плаче та йдє жалуватись панѣви. А Климко чванить ся, що єму повелѣлось двѣчи ѳб-

¹⁾ Георгіѣ Конискй родивъ ся въ Нѣжинѣ 1717. р. и вчивъ ся въ академіѣ Кіѣвскѣй. ѳпѣсля бувъ єи учителемъ, прѣфектомъ и ректоромъ, а въ 1752. р. поставлено єго архимандритомъ Кіѣвского брацкого монастыря. Въ 1755. р. посвящено єго въ єпископа Могилевского, а въ 1783. р. одержавъ онъ титулъ архієпископа (бѣлоруского). Умеръ 13. лютого, 1795. року. Цѣлє свои жите борѣвъ ся Конискй зъ противниками Руси „за праву и вольности“ своего народу. Кажуть, що онъ бувъ авторомъ „Исторіѣ Русѣвъ или Малѣй Россіѣ“, котру выдавъ Осипъ Бѣдинскй въ Москвѣ 1816. р. (Порѣвъ. „Зорю“, ч. 18., стор. 302; замѣт. 1.)

²⁾ „Двѣ южно-русскія интермедіѣ начала XVII. в.“ („Кієв. Старина“, т. VII., 1883; стор. 652—664).

¹⁾ видокъ — сцєна.

²⁾ „Судъ Божій надъ душой грѣшника“. Южно-русскія религиозная драма конца XVII. ст. („Кієвская Старина“. Томъ IX., стор. 289—305).

³⁾ Н. Петровъ, „Старинный южно-русскй театр и въ частности вертепъ“. („Кієв. Старина“, т. IV., 1882; стор. 461).

манути одного чоловічка, та й каже: „пойду ще та знайду, кого опшукати“.

Друга інтермедія Гаваттовича має ще більше прикмет творчої фантазії народної. Ось зміст її: Два мужики з Городка, Максим і Грицько продали на ярмарку в Кам'янці¹⁾ свої воли і вертали додому. До них пристав Денис з Каменця подільського. В дорозі всі три зголодніли, а хліба ні у кого ні шматка. Аж ось зачули вони запах пирога, стали шукати і наїли в траві один-однісінький пиріг. Як же тут тремтіти поділитися пирогом одним? Хитрий Денис порадив товаришам лягти спати, і кому приєднати найкрасіший сон, тому й дістанеся пиріг. Така рада подобалася Максимові і Грицькові; вони кладуться спати, а коли оба заснули, Денис крадькома їсть пиріг і сейчас будить товаришів та каже їм оповідати, що йому снилося. Максим розказує, що снилося йому, мабуть-то був в небі, бачив там Святих і самого Бога, що сидів там за столом, на котрому було мясо, поросята, печені курята та інші ласощі. Грицько-ж оповідає, що снилося йому пекло з муками, котрі і він терпів. Тоді хитрий Денис сказав обом ось так: Коли я собі лежав, ангел порвав мене за волосся та посадив на небі. Там бачив я, як ти, Максиме, їв до нехочу, і я просив тебе, щоб ти мені дав хоч дрібку чого, а ти сказав: „та-ж там пиріг!“ — та й ангел озвався: „вже ти не треба тут!“ Бачив я і тебе Грицьку в пеклі, і ти кричав: „Не увидишь мене больше; возьми пиріг, що там маєш, та з'їдь, бо на вічній ввіч тут буду терпіти муки!“ І той ангел знов мене тут поставив, та й я з'їв пиріг. — Обманений Максим і Грицько сердяться на Дениса, а він удає, мов-то не може второпати, чого вони такі лихі на него та й каже: „Ось бода! з'їсти пиріг казали, та ся розвивали“. Обом мужикам не став терцю і гонять збиточника до б'єса. Денис же відходячи каже: „Коли-ж пиріг з'їсть, не бою... бо юзь ся з вами жегнаю“.

Про обидві інтермедії написав П. Кузмичевський наукову розвідку в Київській Старині²⁾. Він добачає жерело першої інтермедії в німецьких анекдотах, причеплених до особи дотепного весельчака Till-a-Ulen-spiegel-a. Іменно зазначає Кузмичевський, що ці анекдоти з початком XVI. віку (1519) зібрав і видав Тома Мурнер. По думці того вченого мужа мусіли появиться в кінці XVI. віку вже й польські переклади й переробки тих оповідань, бди (а може й прямо з Німеччини) Гаваттович взяв основу до своєї інтермедії. Що-до другої інтермедії, то варіант мотиву є живим казкою в устах українського народу³⁾. А вже-ж жерело як інтермедії, так і устного народного оповідання Кузмичевський добуває в далекій давнині і виводить його аж з Індії через Персію, Арабію і старожидівську літературу, бди тес оповідання перейшло до Європи і попало в старий збірник історій і анекдотів, звідний під іменем „Gesta Romanorum“, що його часто перекладано на різні європейські мови, в томі

числі мабуть також на мову польську і руску (българську). І. Франко оповідаючи сю розвідку Кузмичевського, зазначає, що „своєю дослідом старався автор розкрити один з впливів західно-європейського відродження на нашу Русь, котре почалося було в XVI. віці після довгого і тяжкого упадку XIII—XV. віку“¹⁾.

Були ще інші інтермедії в релігійних руских драмах, приміром в драмі різдвяній і пасхальній Митрофана Довгалевого. Драма різдвяна зовсе „Коміческім дійством“ (1736). В ній єсть п'ять сцен і п'ять інтермедій, по-м'яж котрими визначаєся іменно інтермедія третя, де козак в патріотичному монологу ось-се говорить:

„...Буду Турков воевати, мечем слави добувати,
Буду воевати. (2)

Кармазини з луданами, шати драги з султанами,
Совість буду брати, з очей не спускаю.
Егей, колиб вляти як була козацька слава,
Щоб роспустилася всюди як перама пави,
І щоб зацїпла знову як роза у лїтї,
Як Богъ позволитъ побратъ турецкіи дїти,
Або Ляховъ на той часъ трапится поймати,
І стїмъ кімъ козацкімъ по ребрїсамъ дати“²⁾.

Драма пасхальна Довгалевого, написана п. з. „Властотворний образъ чоловіколюбї Божїї“ (1737), має також п'ять інтермедій. Їх списав автор з поглядом на головну дію в драмі, і про-те м'яж інтермедіями а самим твором драматичним добувають якусь зв'язь і паралелю в змісті. Так в сьмі творі видимо аналогію м'яж деякими сценами самої драми а одвітними частинами інтермедій. В першій сцені драми *Совість Божїї і Правосудїє Господнє* спорять м'яж собою про сотворення чоловіка, — їх примірає *Милость Божїї*. Отак і в першій інтермедії виходять два мужики-рыбалки, що сперечають ся м'яж собою про м'ясе, де би поставити їсти; їх примірає третій мужик. В другій сцені „Властотворного образу“ *Милость Божїї* вводить чоловіка в рай і наказує йому їсти з дерева життя, грозючи за порушення тої заповіді всякою б'єдою. Чоловік обіцяє сповнити заповідь, але *Прелесть* склонює его з'їсти б'єд зажаданого овоча. В паралельній м'ясеї інтерлюдії другої видимо, як чорт несе жида і наказує йому їсти хліба. Жид каже, що вволить волю чорта, та от, ледво чорт одійшов, скоротило жида пошесті хліба; за те обіцяє вздержати б'єд їди свинини. Але-ж на саму загадку про свинину тече йому слинка з рота, а тут являє ся цыган, і ще більше дразнить жида свининою. В третій сцені драми чоловік сумує-горює з-за того, що не зберіг ся б'єд спокуси і що переступав заповідь Божу, а *Правосудїє Господнє* за порушення заповіді одбирає чоловіка дорогою одіж і всяку окрасу. В третій же інтермедії мужик сварить на сына за те, що він не допильнував на возі пирігів і про-те не купує синові обіцяної шапки. — В п'ятій сцені драми *Милость Божїї* освободжує „стенящихъ и вопіющихъ праведныхъ во адъ“, приказавши діяволу і смерті вывести їх з п'єтми „адеков“, а в п'ятій інтерлюдії козак освободжує з неволі закованих мужиків, запроданих Ляхомъ жидови³⁾. — Інтерлюдії Георгія Коніського

¹⁾ Кам'янка — в'їдай Кам'янка струмиліва, г'єр'єд пов'єтовий в'є Галичин'є.

²⁾ „Стар'єїшія русскія драматическія сцени“. („Києв. Старина“, томъ XIII, 1885; стор. 371—407).

³⁾ Така українська казка находитъ ся в зб'єрнику Аванасьева п. з. „Народныя русскія сказки“. 1873. кн. III, стор. 480—482. — Пор'євн. „Стар'єїшія русскія драматическія сцени“. — П. Кузмичевського, стор. 384. 385.

¹⁾ „Зоря“, 1886; ч. 4., стор. 65.

²⁾ Н. Петровъ, „Очерки изъ ист'єрій украинской литературы XVIII. в'єка“. Києв 1880; стор. 70. 71.

³⁾ „Києв. Старина“, т. IV., 1882; стор. 463. 464.

въ его трагедо-комедіи „о воскресеніи мертвыхъ“ (1747) не мають той стійности літературної, якою визначають ся інтермедіі Довгалевського, але й они суть вѣрнымъ образомъ суспільного побуту українського, поза-якъ згадують про деякі обычаї и забобони хлѣборобівъ. Коняскій виводить на сцену жидівъ, Ляхівъ, Москалівъ, цыганівъ, Литвинівъ и и., представляючи ихъ зъ такими характерами, зъ якими они малюють ся въ українськихъ сатиричнихъ казкахъ.

4. Драми вертепні.

Коли містеріі и прочі релігійні драми зъ інтермедіями неграмотному людові мало були звѣстні, поза-якъ були продуктомъ школи, то драми вертепні стались на Русі вельми популярними, тому-що они основувались не тільки на біблійнімъ оповѣданю про Рождество Ісуса Христа, але й на народнихъ обрядахъ, що зачаткомъ своимъ були подекуды поганьськими. Всѣ важнѣйшія забавы и обрядові церемоніі въ давній Русі відбувались підъ доглядомъ скоморохівъ, що устроювали народні игры въ празникъ рождества и воскресеня бога-сонця. По причинѣ же, що ті народні свята поганьскі святковані въ тѣмъ часѣ, коли Христіане веселились празниками Рождества и Воскресеня Христового, то після принятія правдивої вѣри на Русі деякі поганьскі звичаї увійшли міжъ ті народні обряды, що вязались зъ обрядами церковними. Тодѣ скоморохи тратили щоразъ більше своє значеня въ справахъ обрядовихъ и зъ годомъ-перегодомъ ставались весельчакими въ народнихъ забавахъ. На Бѣлорусі прозвались они *волочебниками*, що й доси въ свята рѣдвяні ходять на селѣ по хатахъ и розвеселяють господарівъ всякими шутками; на Русі-Україні же ролю давнихъ скоморохівъ обняли колядники, що теперъ побічъ колядъ церковнихъ співають стародавній колядки поганьскі, въ котрыхъ славлять именно бога-сонця. Одатъ волочебники й колядники подавали богатий матеріалъ для тихъ вертепнихъ драмъ, що відносились до свята рѣдвянихъ. Впрочомъ міжъ иншими обрядами поганьськими задержано на Русі доси обычаї, ходити на „родины“ до Богородицѣ на другій день Рѣдзвѣ Христового, причомъ жінки несуть въ церковь хлѣбъ, пироги и т. и. Про сей обычай згадує одинъ грамотній, що прозвавъ ся „христолобцемъ“. Онъ каже, що христіане співаючи тропарь пресвѣтѣй Богородици бѣдають поклѣнъ „роду и рожаницамъ“¹⁾.

Такъ отже побічъ шкільнихъ драмъ розвинулась драма вертепна, що й доси представляє ся на Русі-Україні въ такъ-званомъ вертепѣ. Вертепомъ зове ся маленькій домикъ, заввишки зо два аршини, а завширшки въ півтора аршина, зъ двома бѣдлами, горішнімъ и долішнімъ. За задною стѣною вертепа скриває ся той, що єсть неначе режисеромъ драми: онъ водить куклы (фігурки) щелинами, прорѣзаними въ помостѣ театру, и говорить за нихъ всѣлякими голосами, одвѣтно ролямъ лицъ дѣвухъ. Въ горішнімъ бѣдлѣ являє ся св. Родина и бѣдує ся дѣя рѣдвяна пѣслю оповѣданя біблійного, въ долішнімъ же бѣдлѣ проявляють ся сцени свѣтскі зъ житя народного. Такий вертепъ носили давнѣйше бурсаки Кіівскі по дворахъ и хуторахъ, теперъ же ходять зъ нимъ колядники, щоби звеличити Рѣдзвѣ Спасителя драмою вертепною.

(Дальше буде.)

¹⁾ ibid., стор. 455. — Про „Рода“ и „Рожаницѣ“ гляди „Зоря“, ч. 5., стор. 75. замѣт.

Причини до галицко-рускої бібліографіі передъ 1848 рокомъ.

IV. „Wieniec z sere życzliwych... 1823“. (Зъ бібліотеки дра Ів. Мандычевського). Наколи въ „Домоболію проклятихъ“ бачимо молодого теоретика, промишляючого на чужинѣ, въ „Вієннѣ“, надъ „объясненіємъ“ родної мовы, и шукаючого новихъ дорігъ для розвою мертвѣючої літературы, то наведений повисше стишокъ зъ 1823-ого р. вводить насъ въ сучасне житє на мѣсці, на самѣй нашій землі, підъ мирною стрѣхою галицко-рускогo священничого дому, де власне старенькій господарь, о. Романъ Аудиковскій, дѣдусъ нашого Шашкевича, обходить въ кружку численної родини и приятелівъ торжество 50-лѣтнього свящєства.

Сей стишокъ друкований латинськими черенками на 6-ти нумерованихъ листкахъ (12 сторінъ), in 4o; на 1-ій сторінѣ 2-ого листка поданий въ низу друкарскій знакъ: A 2, а на 1-ій сторінѣ 5-ого листка: B. На 1-ій стор. 1-ого листка читаємо заголовокъ: „Wieniec | z sere życzliwych | familii JMC. Xiędza | Romana | Audikowskiego | parocha g. k. podliskiego | w dzień | powtórnych prymicy | wierszem uwity“; потѣмъ черта, а потѣмъ чертою: „We Lwowie | drukiem Józefa Schnaydera. 1823“. Друга сторона 1-ого листка бѣла. На (цѣлѣй) першій сторінѣ 2-ого листка читаємо присвяченє: „Wieniec z sere życzliwych rodney i przyrodney Familii. tudzież przyjaciół Wgo Jmc. Xiędza Romana Audikowskiego parocha podliskiego i rozważkiego śpiewnym wierszem uwity w dzień pięćdziesiątrocza stanu duchownego, czyli w dzień powtórnych kapłańskich prymicy wspomnionego kapłana, na dniu 23-ego Marca 1773 roku przez JW. Jmci Xiędza Sylwestra Junosze Rudnickiego, Exarche Metropolii, biskupa Łuckiego i Ostrońskiego, na stopień kapłański postawionego..... we Wtorek Wielkanocny, 6. maja 1823. obchodzonych, z powodu oraz żyjącego jeszcze... rzeczonoego Kapłana Małżonki Jci Pani Marianny Audikowskiej... od Dzieci Rodzicom, od Wnuków Prarodzicom, od Prawnuków Praprarodóm, od Przyjaciół Przyjaciółom ofiarowany“. На 2-ій сторінѣ 2-ого листка читаємо: Jan, Zacharyasz, z Mikołaiem rodni Leo, Bazyli z *Simonem* (Шашкевичемъ!) przyrodni Z Anną *Elżbietą* (жінка Семена) i Marcianną Katarzyną... i Marianną Jan, Bazyli, Plato Józef, — Julian z Antonem, Tekla, Anna Tekla... Apol z Filemonem, Arsenius z *Martianem* (Шашкевичемъ!) Alexandra z Ewą Janem Et ceteri etc. etc.

Jedni z Synów, drudzy z Córek pochodzące Wnuki Julianna i Lubina z Michałem prawnuki Winszowny wieniec rodzicom przynoszą. O błogosławieństwo pokornie proszą. (Знаки перепинання якъ въ оригіналѣ).

На 1-ій сторінѣ 3-ого листка:

Zrzódła Winszowań

а підъ сподомъ два короткі польскі цитаты зъ письма св.: „ad Tim. Cap. 14. v. 7.“ и „Psalm 127“, — и слова: „Pokóy Izraelowi, Pokóy Audikowskich domowi“. На 2-ій стор. 3-ого листка и на 1-ій стор. 4-ого листка слѣдують польскі стишки (7 строфъ по 4 стрѣчки), впрочомъ не цѣкаві (въ 6-ій строфѣ читаємо: Galicyanie niech zwolna uczują, Jak dzieci oycu prymicy winszują и т. д.). На 2-ій стор. 4-ого листка:

Śpiew błagalno-winszujący.

Слѣдує зновъ польскій стишокъ закончений словами:

... Wnuki, prawnuki sprzyiają
I dalej tak śpiewają.

Потомъ черта, а на слѣдующихъ чотырохъ сторонахъ 5-ого и 6-ого листка находимо отъ-якій *рускій* стишокъ (латинскими буквами, церковно-словенщиною, але зъ народнымъ выговоромъ; разомъ 16 строчъ):

Izwoły Boh Awraamu

Syny synow wydity,

Błahosłowyt dnieś Romanu —

O! kol myło hladity. (Дальшія строфы передаемо рускими буквами).

Видѣ Саппа Исаака

Богомъ си (sy) данна отрока,

Зрѣть Марія своя дѣти —

O! коль мило глядѣти.

Кедръ въ Ливанѣ умножи ся,

Нива въ класы угобзи ся,

Феніксы пустиша кѣты —

O! коль мило глядѣти.

Отець, мати чада родить,

Чада внуковъ производять,

Отъ внуковъ правнуки (prawnuki) зрѣти —

O! коль мило глядѣти.

Ту взоръ любви, учтивости,

Берутъ куню и вѣрности

До четверта рода дѣти —

O! коль мило глядѣти.

O! щасливый родителе,

Щасливый прародителе,

Миръ и радость въ вашей клѣти —

O! коль мило глядѣти.

Радуютъ ся днесъ сынове,

Дщери, внуки (wnuki), правнукове,

Славятъ божіа (bożya) совѣты

Въ день сей пятидесятолѣты

Тра, ра, тра, ра, ра, ра —

O! коль мило глядѣти.

Радуютъ ся всѣ сродніи (srodni),

Близкіи и далекии,

Славятъ божіа совѣты

Въ день сей пятидесятолѣты

Тра, ра, тра, ра, ра, ра,

O! коль мило глядѣти.

И сыновца благосклонна,

Аки васьлькъ благовонна,

Стрыѣвству съ-радостна (sradostna) зрѣти

Въ днь сей пятидесятолѣты

Тра . . . и пр. (etc.)

Радуютъ ся искренни (iskrynnii)

Вси (wsy) сосѣды достойнии,

Славятъ Романа приміты *)

Въ день . . . и пр.

И другини (druhyny) преизбранны

На торжество днесъ возванны,

Славятъ Маріѣ приміты

Въ день и пр.

Миряне и священники,

Веселятъ ся ео иноки,

Славятъ обоа приміты

Въ день ихъ и пр.

O! старцы (рекутъ) честнии,

O! людзколюбы прісніи,

*) prymity (prymicie); а може приміты = приметы?

Преславно васъ Богъ посѣти

Въ день сей и пр,

Спѣвати намъ днесъ согласно

Изволи Богъ съ небесе,

Поймо убо велегласно:

Христось, Христось воскресе.

Тра ра, тра ра, тра ра, тра ра (bis)

Поймо убо велегласно

Христось, Христось воскресе.

Христось воскресе спѣваемъ,

Воскресшаго выхваляемъ,

Иже смертію (smertyiu) смерть поправъ,

Намъ спѣвати даровавъ:

Тра . . . и пр.

Иже смертію смерть поправъ

Намъ спѣвати даровавъ.

Христось воскресе спѣваемъ,

Родителемъ вси желаємъ:

Да створитель сего свѣта

Продолжить вамъ многа лѣта —

Многа, многа, многа лѣта,

Многа, многа, многа лѣта,

Да створитель сего свѣта

Продолжить вамъ многа лѣта.

На томъ кончить ся „Вѣнокъ“. Кидае онъ дуже цѣкаве свѣтло на жите, середъ котрого зростає нашъ молодой Маркіанъ. Хотя и які нескладніи стишки сего „Вѣнка“, то все-жъ таки треба було и на нихъ хотѣти и умѣти здобу- тись, а на поезію, польску, чи руску, були тоді у насъ тяжкі часы, ще тяжші якъ теперь... Треба также при- знати, що при всѣй нескладности, замѣтне въ нихъ стиш- кахъ тепло родинного жита.

Въ численномъ кружѣ желающихъ „родины и прияте- лѣвъ“, находимо батька и матѣрь Маркіана, а также и его самого (всѣ три отей имена навели мы курсивомъ). Такое свѣтле торжество другого дня великодныхъ святъ, старень- кій дѣдусъ и численна около него збрана родина — не мо- гли не зробити вражѣни на молодого, цѣкавого хлопця; може бути, що сей „Вѣнокъ“ бувъ поза букваремъ першимъ пись- меннымъ, та ще й поетичнымъ творомъ, якіи попавъ въ руки нашего поэта. И сердечне родинне жите не могло бути безъ вильву на него; що родина справді любила дѣдуни, можемо- вносити не тільки зъ сего торжества, але и зъ сего, що Маркіанъ уродивъ ся въ Подлісню и часто вразъ зъ матѣрью тамъ пересиджувавъ; сѣ въ Подлісню у дѣдуни пережити лѣта згадує Маркіанъ въ гарномъ стишку: „Подліссе“: „Тамъ ти скаже дубъ старенькій, и еденъ и другій, якъ тамъ живѣ емъ ще маленький, безъ журбы, безъ туги... У садочку соловѣй- чикъ щebetавъ пѣсенки, розвивавъ ми пѣсенками лѣта мо- лоденькі... Тамъ то любо, тамъ солодко, весело и мило, зъ миленькою у любощахъ вѣкъ бы ся прожило“. Въ до- зрѣльшихъ лѣтахъ, прибитый горемъ, згадувавъ Маркіанъ певно не одинъ разъ „подлісєцку гору блу“ (можетъ то и одъ сего горы zove ся: Подліссе), та своего старого дѣдуни. При такихъ вильвахъ и споминахъ розвивалась врождена поетична вдача Маркіана, а зъ біографіѣ его знаємо, що будучи въ гимназіи писавъ онъ що року и самъ стишки на- рожній празничний днѣ въ родинѣ, — мабуть була се вже така родина „поведѣнка“.

Що до языка, то наведеніи стишки є вѣрною характе- ристикою тогдашньої руской интеллигенціѣ въ Галичинѣ: офи- ціальнымъ языкомъ интеллигентныхъ кружковъ уважаєсь языкъ польскій, а народный рускій уживаєсь ино въ зно- шенняхъ зъ простымъ народомъ, або — коли нема выстар-

чаючого знання польщини. Але попри томъ є и пієтизмъ для свого рідного обряду и для церковнословенщини, яко книжного языка св. писма. И ся польщина и ся церковнословенщина однаково — домані, але се привязане до рідного обряду важне для насъ, бо показує, що въ родині Маркіяна плекались и національні традиції, — показує, що національні погляды Маркіяна не були одною теоретичною тканиною, але були по-части виссапі зъ молокомъ матери. Рускї етишки (и въ загалі письменні твори) зъ сихъ часівъ дуже, дуже рідко посіяні; писались и видавались они тільки при якихъсь більшихъ случаяхъ, — то-жъ тымъ важнійшій для насъ сей „Вѣнокъ“. Въ конці надруковане польськихъ етишківъ (на першомъ мѣсці) по при словено-рускої пѣсни, и друковане сеи полудерковної пѣснї латинскими буквами, дає дуже цѣкавий амалгамъ, кидаючий свѣтло и на пізнійшу дѣяльність Маркіяна: у него нѣгде не додаваемо сего пристрастного завзяття, котре лучаєть ся у деякихъ иншихъ тодішніхъ людей (на пр. у Зубрицького). Правда, и Маркіянь написавъ: Гордый Ляше, день не твоїй! — але попри енергїи пробиваєсь въ его словахъ усе и м'якѣсть.

В. Коцовскій.

НОВІ УКРАЇНСЬКІ КНИЖКИ.

III.

Збірникъ драматичнихъ творівъ Івана Карпенка-Карого. Харків 1886. Ска, 140 стор.

Въ сѣму збірникови мѣстять ся три речі: двѣ драми — „Бондарівна“ и „Хто виненъ?“ — и комедія — „Розумний и дурень“. Д. Карпенко-Карий, колись артистъ трупни Кропивницького, не въ-перше виступає у литературѣ: въ першомъ томѣ „Радѣ“ надруковано его невеличке оповѣданє: „Новобранецъ“, але яко драматурга мы его бачимо тільки въ той книжцѣ, котра звертає на себе увагу усякого читачючого, хоча — нѣгде правды хватать — въ нашій убогій литературѣ уже те мусить звертати на себе увагу, що написане гарною мовою и обѣцає хоч невеличкій хистъ, дотепъ — такій мы ще бѣдїй и голїй!...

Сюжетъ драми „Бондарівна“ узявъ авторъ зъ часівъ минулихъ, зъ часівъ повстання Хмельницького; онъ малює намъ тодішнє становище нашего народу и саме становище его передъ вибухомъ. Козакъ Тарасъ, яко емиссаръ одъ Сѣчи, з'являєть ся на Україні, щобъ навербувати людей для Хмельницького; робить онъ се при помочи колишнього запорожця, а теперъ старого удювця-домовника, Бондаря. Але-жъ дѣяльності его въ сѣму напрямку въ драмѣ зовсѣмъ не видко, и козарлюга Тарасъ больше дбає про чепуригу Бондареву дочку Тетяну, ані-жъ про козацьку справу. А ся Тетяна дѣвчина собі не абы яка. Якъ тая Дездемона у Шекспира, прислухаєть ся вона до Тарасовыхъ розмовъ про его воляцїй вчинки, вливаєть ся ними и промовляє гарячі промовы въ патріотичному душі, примушуючи Тараса и вродю и про мовами сими розповѣдувати їй квітчастою мовою всѣ свои пригоди и нагадувати такимъ побытомъ нового Отелло, тільки зъ козацкимъ вусомъ. Вѣдомо же одъ старого Бри-танця, що одъ такихъ розмовъ до поцѣлунокъ недалеко, то наша пара не забарила ся й зъ сими, та заразъ таки, ледви встигнуши обняти ся й поцѣлувати ся, побачивши входячого Бондаря, сватає себе одно за одного, а той ихъ благословляє й плаче й обнимає та ще й хоче зъ ними танцювати... Тымъ и кінчаєть ся друга дѣя.

Але-жъ зъ цѣхъ двохъ дѣй стає намъ вѣдомымъ, що нашій парѣ грозить и лихо. Єсть, бачите, староста, вельможный панъ, а у него шляхтичъ, прибічникъ, Чеславъ Герцель. Отсей ось Герцель, котрый чомусь менѣ нагадає чи-то Яго (зъ „Отелло“), чи то ще когось иншого, але дуже, дуже знаємого*), захотѣвъ добути собі, щобъ тільки пограти ся, вродливицю Тетяну, и такъ здорово захотѣвъ, що й „душу-бъ чортову оддавъ, хочъ заразъ“, якъ-бы змігъ досягти свого. Тільки-жъ Тетяну здобути не такъ-то легко, бо по волѣ вона

не бажає и „плоче Герцелєви у вѣчи“, а гвалтомъ здобути єй Герцель не зважаєть ся — старый Бондаръ чоловікъ богатий и вѣсми шанований, то щобъ якого лиха не було. Коли се тутъ припадає такъ, то й самъ староста стрѣчає Тетяну и хоча онъ говорить зъ высшего тону, що „краса жіноча — высша сила: вона на свѣтѣ держить усе и миромъ править“, але-жъ заразъ-же велить Герцелєви здобути вже для нѣго, старосты, єю дѣвчину, а щобъ легше се зробити, то радить „роздуть въ єи крови жагу малюнками пекельной страсти“, а коли-бъ се не помогло, то зновъ таки радить Герцелєви „обернути ся у змїя, въ голуба перевернутись... А кровію полить прийдесть ся шляхъ до неї — зробиться тигромъ на той часъ“ а за все се, якъ що Герцель здобуде Тетяну, обѣцає єму 1000 червонїцѣвъ.

Герцелєви се подобаєть ся: разъ те, що буде въ него 1000 черв., а друге, що коли староста, яко вельможный панъ, здобуде Тетяну и навѣтшаєть ся зъ нею, то тоді и онъ, Герцель, покориствуєть ся зъ того, що зостанеть ся одъ панського бенкету. И ось на сцену з'являєть ся жидъ, и Герцель вкупѣ зъ нимъ обраховує пляны добування Тетяны, и виконує ихъ у той часъ, якъ Тарасъ поїхавъ у Сѣчъ, що-бъ справити тамъ якесь своє дѣло, а потімъ повернути ся й одружити ся зъ Тетяною. Але-жъ поки онъ їздивъ, то Тетяну вже викрадено, и онъ настає у той саме моментъ, якъ се вже стало усѣмъ вѣдомо, збирає народъ, и дознавшись, що Тетяну повезено у лѣсовий павильонъ старостинъ, рушає туды.

А въ павильонѣ тымъ часомъ спершу Герцель, а тоді й самъ староста и такъ и сякъ захожують ся коло Тетяны, щобъ она оддалась старостѣ, а дѣвчина спершу благає, а потімъ говорить енергичні промовы, и все зъ высшего тону: „Хто-жъ може силою кохати?... Таке кохання є зневага!... Якій-же лицаръ ты, що роспаливши кровь свою звѣрину, готовъ оддати и рідний край и жїнку, котрї ты присягавъ, и дѣтей своихъ за те, що черезъ силу я зроблюсь твоєю!...“ и т. д.

Покї воно такъ дѣєть ся, то надбѣгає Тарасъ зъ селянами и нападає на павильонъ. Староста, бачучи, що мусить загинути, вбиває Тетяну. Тутъ Тарасъ выбиває дверѣ, вбѣгає зъ своими, велить вязати старосту й Герцеля и шукає Тетяны, але знаходить єй вже вмирающею, плаче надъ нею, а старосту й Герцеля велить „вирѣзкою перенїлять обохъ на двоє“.

Такій въ короткихъ словахъ сюжетъ сєи драмы. И умисне розказавъ єго, щобъ зрозумѣльше було те, що казати-му даѣть дѣло ось у чому. Що хотѣвъ д. Карий сказати своєю Бондарівною? Очевидно, єму хотѣлось намалювати въ нѣй типъ украинки-патріотки, украинки-героїні. Але-жъ якъ се зробити? Сюжетъ, такій, якимъ д. Карий его збудувавъ, не дає єму змоги показати сєй патріотизмъ и героїзмъ на дѣлѣ, и ось авторъ примушує его вилити ся у пышныхъ фразахъ и бере для нѣго такі саме обставини, якї Шекспиръ узявъ для закохання Дездемоны въ Отелло. Але-жъ дѣло въ тому, що Шекспирови се потрібне було тільки для обмальовання розвитку любви Дездемоны въ Отелло — и сїхъ обставинъ для такої меты вповнѣ досить: вони виясняють дѣло такъ, що красше єго й вияснити не можна. У д. Карого тї-жъ обставини взято для обмальовання героїзму Бондарівны, и ихъ звѣсно тутъ далеко не досить. Якъ-бы до сєго додати ще й де що инше, а саме: проявленє сєго патріотизму й героїзму на дѣлѣ, то тоді-бъ и се невеличке могло-бъ бути штрихомъ для обмальовання Бондарівны яко героїні; але-жъ нѣчого сего у д. Карого въ его драмѣ нема, — ось черезъ що постать его героїні здаєть ся робленою, неможливою.

Кажучи се, зовсѣмъ не хочу вивенити, що въ тї часы нашї жїнки не могли бути нѣ героїнями, нѣ патріотками, — зовсѣмъ нѣ! Вони були и такими тоді, але були не такі, якъ у нашего автора. Разъ те, що ихъ героїзмъ виражавъ ся не въ пышныхъ фразахъ, бо пышныхъ и квітчастыхъ фразъ селяне простїй нѣ теперъ не вміють, нѣ тоді не вміли говорити, а въ самому дѣлѣ, и д. Карий мѣгъ-бы се знайти въ исторїи; а друге те, що вони були продуктомъ народнєго духа, украинського духа, робили одповѣдно єму духови и говорили одповѣдно єму, бо инакше не могли нѣ робити, нѣ говорити. У д.-жъ Карого сєго народнєго духа саме й не видко нѣгде, и его Тетяна, Тарасъ, Бондаръ

*) Чи не Герцика зъ Галичини Переяславской почы? Ред.

більше нагадують якихсь середньовікових заходніх дам і лицарів, аніж українське лицольство й козацтво. Се „непроникновені“ народним духом зробило й те, що навіть у чисто побутових подробицях ми не бачимо українців. Так напр. Тарасъ при батьковій говорити компліменти Тетянѣ, (дѣя II, ява 3) або вшкварює зовсімъ неможливе у народѣ (та ще въ тѣ часи!) сватаніє і т. д. Правда, у автора з'являється іноді замѣръ підмалювати своїхъ героївъ на подобу українцівъ, але-жъ ся підмалювка чисто поверховна, роблена. До того ще треба додати, що авторъ силкується якъ мога більше у мовѣ підходити до Шекспіра, і черезъ те у него і сѣчовики, і наймички, і прості дѣвчата всѣ балакають тономъ князівъ та королівъ Шекспіровихъ трагедій.

Въ драмѣ „Хто виненъ?“ парубокъ Гнатъ одружується зъ дѣвицею Софією, покидаючи свою першу милу — Варку. Але разъ те, що Гнатова мати злоча свекруха, а друге — Гнатъ дуже не любить сумовитихъ жѣнокъ, а Софія усе більше сумує та плаче, бо свекруха єй гризе. Зъ сѣго виникає неладъ у сѣм'ї: Гнатові і жѣнці жалъ, і досадно, що онъ тільки слѣзы одъ неї бачить; досада переважає єго жалъ — онъ починає ненавидѣти жѣнку; жалъ починає у душѣ мѣсеч брати — онъ гризеть ся за Софію зъ маторією і голубить єй. Такимъ неладомъ скористувалась колишня Гнатова мила Варка (теперъ уже удова) і принадила до себе Гната; до того ще Софія ослабла... Усе те не могло скінчитися добромъ, і справді Гнатъ, повернувшись одъ Варки, въ шаленому пориванні задусивъ жѣнку...

Не можна не сказати, що змістомъ своімъ ся драма дуже нагадує драму Недолѣ „Неспарована пара“ (К. 1885), але оброблена оригінально. Тільки мені здається, що вона була-бъ далеко кращю, якъ-би першихъ двохъ дѣй зовсѣмъ не було... Въ першій дѣї — вечорницѣ і історія про те, якъ Гнатъ покинувъ Варку і вчепився до Софії (іменно вчепився — такъ воно чудно у драмѣ), а въ другій — історія сватанія до Софії городиńskiego парубка Петра і одхѣздъ Софії на село (зъ мѣста, де живъ єй батько, чоботарь), при чому вѣдомимъ стає, що треба сподіватися веселля. Въ третій же дѣї зъ разу починається ся свекрушина гризня і коверзування надъ Софією. Для выясненія характерівъ тѣ двѣ перші дѣї не мають нѣякого значѣня (навіть шкодять: мені Гнатовъ характеръ у сихъ дѣяхъ здається єдинимъ одъ того, якимъ онъ є у 3-й і 4-й дѣяхъ), для сюжета те-жъ не мають значѣня: показавши просто зъ 3-й дѣї, се-бъ то вже зъ того часу, якъ Софія замужня, можно де-якими невеличкими додатками зробити зрозумѣлимъ для читача чи слухача усе, що мѣстять у собі тѣ неспотрѣбні дѣї. І тоді, якъ що ми будемо розглядати тільки двѣ останні дѣї (всѣхъ у драмѣ — 4), то мусимо признати, що Гнатовъ і Софінгъ характеры намалювано рельефно, другі характеры те-жъ не погано, і тільки Варка дуже скидається на Марину у драмѣ Кропивницького „Дай серцю волю...“

Въ комедіи „Розумний і дурень“ розповѣдано історію боротьби двохъ братівъ: першій Михайло, тиш сѣльського „глытака“, дере зъ живого й зъ мертвого і нарештѣ, при помочи сѣльського „аблакатора“, досягає того, що батько передає єму усе своє добро, а другого сына виганяє геть; другій, сей вигнаний, Данило — натура м'ягка, трохи поетична, порывається до науки; вигнаний батькомъ, онъ покидає у рідному селѣ свою невѣсту Марьяну і йде на південь рыбальчити, вертається ся черезъ якій часъ до дому і застає свою колишню невѣсту уже Михайловою жѣнкою — братъ перебивъ невѣсту въ брата; сценою, де Данило доводить ся про се, кінчається ся комедія. Характеръ Марьяни — енергичної дѣвици зъ розумомъ і багатими завдатками, натури, котра пошовпила по добрій дорозѣ, може зробити ся борцемъ за добро й правду, а зопхнена своєю зопсованістю на злий шляхъ, стає жѣнкою і помічницею у всѣму поганому глытави Михайлови — бувъ-бы у автора дуже не поганий, якъ-би онъ показавъ намъ, якъ саме така натура могла розвинути помѣжъ простимъ селянствомъ, мѣжъ котримъ она являється ся выпятковою натурою, та не накладалъ на неї якогось демоничного колюру і не примушувавъ єй часто балакати такою мовою, якою проста неписьменна селянка балакає нѣколи не може.

„Що-жъ се ты, Марьяно?! Зновъ серця слухаєшь? Схамені ся! Хиба мало воно тебе водило, дурило?... На

що тобѣ огонь той роздувати, що вже потухъ? І весело тобѣ було, і смѣшно такъ дивитися ся на подлѣтківъ, що серця слухали ще, якъ голосу соловейка!... Тепер знову муки хочешъ? Дурна! Дурна!!... Не вѣрь нѣкому і серцеви не потурай!...“

Такі монологи промовляє Марьяна сама до себе, і кождий, хто чувъ і бачивъ нашихъ селянъ, хто хочъ трохи приглядавъ ся до нашого народнѣго житя, мусить сказати, що наші прості дѣвчата не можуть такъ балакати — се мова інтелігентної українки.

Характеры батька і Михайла обмалювано гарно, але Данило — зовсѣмъ блѣдий. Великою хибю комедій такожъ і те, що авторъ зовсѣмъ нѣ до чого причепивъ цѣлу дѣю (четверту), де малює намъ Данила на рыбальствѣ (або краще сказати — рыболокѣ, бо про Данила тамъ говорити ся дуже мало) і розповѣдає про кохане хазяйської дочки, Марты, до Данила — уся ся дѣя нѣчогобѣньки не дає намъ для головної ідеї твору і надто живо вже нагадує саме такі сцени въ повѣсти Левицького „Микола Джеря“.

Що-жъ загаломъ сказати про автора? Видно въ пѣмъ чоловіка знаючого сцену, умѣючого знаходити потрѣбні для неї ефекты і намалювати іноді непогану картину; але нема у него того, що становить головну прикмету усякого таланту — нема дотепу знайти своєї ідеї одповѣдну форму, сполучити єй зъ формою такъ, щобъ і идея і форма склалися єдине і нерозрване цѣле. Кажуть, на театрѣ єго драмы подобають ся — се може бути; але яко артистичні творы они не мають ваги, і се зовсѣмъ не суперечить одно одному: сцена стоить у такихъ особливихъ обставинахъ, що додає іноді вартості такимъ творамъ, котрі въ читанні не мають єї зовсѣмъ. Осъ черезъ що ми, дивлячись на творы д. Карого тільки яко на сценічні, мусимо сказати, що они суть усе-жъ таки гарний прибутокъ для убогого нашого сцени. Яко книжка до читаня вони те-жъ мають свою вагу для нашого часу, з'явившись промѣжъ усякихъ „оказій єсе напущками“ і всякої иншої негѣдѣ, котру давъ намъ 1886-й рікъ.

В. Вольховскій.

О п о в ѣ с т к а .

Подаю до загальної вѣдомості, що готова до друку рукопись п. з. „Про рускій народній читальнѣ въ Галичинѣ і на Буковинѣ (1871—1886)“. На підставѣ обширного матеріалу показаний тутъ початокъ і историчний розвій, особливо-жъ теперѣшний станъ рускихъ народнихъ читалень і звязанихъ зъ ними иншихъ культурнихъ сполукъ въ рускій части Галичини і Буковини: хто і якъ до ихъ розвою причинивъ ся чи причиняє ся? якъ они теперъ стоять, якими справами займають ся і якъ далеко зайшли въ тыхъ справахъ? на якій трапляють перепони? въ якомъ стосунку стоять до єдиниць і товариствъ иншихъ народностей? якъ ихъ хибы, потреби і яка будущність?

Все се показано безсторонно, фактично і въ звязку зъ рухомъ рускої інтелігенції до народу і одъ народу, зъ працею єї надъ популярною літературою (въ порівнанню до такої-жъ працѣ Поляковъ галицькихъ), — такъ, що згадане дѣло подасть не тільки повный образъ розвою рускихъ (і польськихъ въ східній часті Галичини) читалень, але такожъ въ загальнихъ зарисахъ образъ змаганъ рускої інтелігенції і народу одъ 1772 р. до самого кінця 1886 р.

До тексту доданий буде повный списокъ рускихъ народнихъ читалень въ Галичинѣ і на Буковинѣ першою і другою пори, списокъ касъ позычковыхъ, шпихлѣрвѣ, хорівъ, кралицъ; нарештѣ списокъ польськихъ читалень „Kółek rolniczych“ і „Towarzystwa oświaty ludowej“ въ східній часті Галичини (для того, щобъ знати, зъ чимъ числились).

Книжка обіймати буде около 20 аркушівъ друку і коштувати буде въ продажі 2 злр. Хто бы про те мѣгъ і хотѣвъ до виданя сєй працѣ причинитися, зводити ласкаво зголоситися до п. Івана Франка. (Львів, ул. Голембя, ч. 9).

Тимъ шановнимъ Добродѣямъ, котрі-бъ зводили причинити ся до сего виданя грошевыми датками, за присланий грошѣ (на ихъ жадане) прислано буде тільки ексемплярвѣ надрукованої книжки, щобъ склепова цѣна єї врівноважала датокъ. *Всѣ рускій і другі славянскій часописи прошу о повторенє сєй оповѣстки.*

М. Коломийчук.

Одповѣдає за редакцію: Д-ръ Оселянъ Калитовскій.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, подъ зарядомъ К. Беднарского.

Видане Товариствомъ имени Шевченка.

URBANA-CHAMPAIGN